

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студента: Діченко Анастасії Олегівни
(ПІБ)

академічної групи: 052-19-1
(шифр)

спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему: Реформування політичної системи в Україні: досвід і перспективи

(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Кравець.А.Ю.		
розділів:			
Науковий керівник	Кравець.А.Ю.		
Рецензент	Грищак С.В.		
Нормоконтролер	Зенкін М.В.		

Дніпро
2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ.....	6
1.1. Поняття та структура політичної системи.....	6
1.2. Типологія політичних систем.....	13
1.3. Держава як елемент політичної системи суспільства.....	26
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	42
2.1. Особливості розвитку політичної системи України.....	42
2.2. Досвід реформування політичної системи в Україні.....	52
2.3. Проблеми реформування політичної системи в Україні.....	60
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У РЕФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	72
3.1. Формування і розвиток концепту публічної політики в Європі.....	72
3.2. Трансформація політичної системи України в контексті Європейської інтеграції.....	78
3.3. Європейський досвід публічної політики для України.....	81
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Утвердження демократичного ладу в державі передбачає здійснення цілого комплексу заходів у різноманітних сферах суспільного життя, а також переорієнтацію наявних соціально-політичних структур та формування демократичного типу політичної культури як в колі політиків і управлінців, так і серед широкого кола громадян.

Суспільство і державотворення в Україні на сьогоднішній день переживають новий етап у своєму розвитку. Запровадження в суспільно-політичному житті людських норм та цінностей потребує значних шляхів у пошуках демократизації суспільства. У зв'язку з цим важливим є утвердження принципів демократії в реформуванні політичної системи України. Проводячи характеристику сьогоденного стану сформованого українського суспільства, важливо підкреслити саме специфіку його розвитку суспільства, визначивши її соціальну трансформацію, яка є одним з головних аспектів в соціальній детермінації з всіма притаманними їй властивостями.

На сучасному етапі розвитку України варто відзначити, що держава сама несе більшу відповідальність за становлення громадянського суспільства, а не навпаки. Реформування політичної системи в українському суспільстві стало вагомим пріоритетом як для представників влади, так і для громадсько-політичних організацій. Це передбачає покращення відносин між різними гілками влади, включаючи виконавчий, судовий та законодавчий сектори. Кінцевою метою є зміцнення демократичних принципів, на яких ґрунтується їхнє функціонування та розвиток. Проблема у вдосконаленні політичної української системи полягає в подоланні початкового етапу перехідного періоду, який насамперед, визначився з проголошення Незалежності та набутті атрибутів державності країни, і переходу до етапу розвитку демократичних, політичних і економічних процесів облаштування, вибравши саме тип демократичності в політичній системі українського суспільства. Чіткості набули і контури сучасної цивілізованої і повноцінної

держави з економічною і політичною визначеністю. Проте даний процес відбувався значно ускладнено та суперечливо на базі значних криз в політичній, соціальній, економічній і духовній сфері.

Найвагомішим фактором у зовнішній політиці є той, який в тій чи іншій мірі впливає на реформи в нашій країні. Серйозним у випробуванні для нашої країни стала агресія з боку РФ та анексія нею частини території нашої країни у березні 2014 р. і повномасштабне вторгнення лютому 2022 року, увійде дана подія в історію українсько-російських та й загалом міжнародних відносин як спроба росії започаткувати невідворотні процеси руйнування стійкої системи безпекової та політичної рівноваги в Європі та світі. В разі успіху, злам цієї системи як головного набутку минулого століття стане головною подією початку XXI століття.

Необхідність усвідомлення сучасного стану українського суспільного розвитку спонукала українських науковців до розгляду окремих аспектів теорії модернізації та використання її методологічного арсеналу для осмислення різноманітних явищ суспільно-політичної практики. У цьому сенсі питання модернізації порушували: В. Андрущенко, В. Авер'янов, В. Бабкін, В. Барков, О. Бабкіна, В. Бебик, В. Воронкова, О. Висоцький, Є. Головаха, В. Журавський, В. Кремень, А. Заєць, І. Кресіна, А. Лузан, М. Михальченко, С. Наумкіна, Ю. Пахомов, М. Попович, А. Романюк, Ф. Рудич, В. Табачковський, В. Ткаченко, В. Храмов, М. Шаповаленко, Г. Щедровата та ін.

Питання дослідження головних реформ стали предметом науково-теоретичних вивчень багатьох українських вчених, таких як – В. Ребкал, В. Князєв, В. Горбатенко, В. Литвинтощо.

Метою дослідження є дослідження досвіду та розкриття перспектив реформування політичної системи України.

Мета роботи зумовила виконання наступних **завдань**:

- розглянути поняття, структуру та типологію політичних систем;
- визначити особливості розвитку політичної системи України;

- розглянути досвід реформування політичної системи в Україні;
- визначити проблеми реформування політичної системи в Україні;
- проаналізувати європейський досвід в реформуванні політичної системи України.

Об'єктом дослідження. Реформування політичної системи України.

Предмет дослідження. Європейський досвід і перспективи реформування вітчизняної політичної системи.

Використовувалися такі наукові **методи дослідження:** логічний, історичний, структурно-функціональний, діалектичний, порівняльний, системний, аналізу і синтезу, інституціональний, конфліктологічний, емпіричний, мережевий та ін.

Практичне значення полягає у тому, що Україна за 30 з лишком років незалежності пройшла довгий шлях реформування політичної системи. Після набуття статусу кандидата на вступ в ЄС, ця проблематика як ніколи актуальна, оскільки сама політична система й усі її елементи мають бути приведені у відповідність до європейських стандартів, при цьому не втрачаючи свою національну ідентичність і унікальність.

Структура роботи. Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, які в свою чергу поділені на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

1.1. Поняття та структура політичної системи

Поява терміну «політична система» зумовлюється виокремленням сукупності різноманітних політичних явищ в певну цілісність на базі решти суспільства.

Саме поняття «політична система» з'являється в політичному лексиконі вже в 50-60-х рр. минулого століття. Поняття «система» як науковий термін з'являється в біології в Берталанфі в 20-х рр. основним чином задля визначення процесу обміну клітини з зовнішнім середовищем. В його тлумаченні система представляє сукупність взаємопов'язаних елементів, яка призводить до зміни в цілісній системі.

Ми помітили, що в сучасній політології немає єдиного визначення політичної системи, що пояснюється різним трактуванням понять «влада» і «політика», і категорія «політична система» тісно пов'язана з цим. Однак майже в усіх визначеннях підкреслюється, що політичні інститути мають законне право карати, примушувати та завойовувати, тобто регулювати поведінку людей, що є особливістю. У загальному вигляді «політична система» — це сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють політичні функції — діяльність, пов'язану з діяльністю державної влади. Поняття політичних інститутів є більш важливим за своїм значенням, оскільки воно охоплює всі інститути та осіб, залучених у політичний процес, а також неурядові та неформальні явища та чинники, які впливають на визначення та формулювання проблем, механізми розвитку та розвитку. Реалізувати вирішення проблем у сфері державно-владних відносин.

Серед праць класиків, чий роботи надали розвитку системному підходові в цілому та теорії політичної системи зокрема, є Т. Парсонс. Вчений на базі

висновків першого розробника системного підходу Л. фон Берталанфі та засновника кібернетики Н. Вінера, увів поняття відкритих систем, котрі підтримують стан складного порядку завдяки відносинам обміну з навколишнім світом через посередництво «входу» та «виходу». В такі ієрархії системидослідник Парсонс виділяє політичну систему як підсистему соціальної системи. Згідно його теорії, політична система включає в себе різноманітні форми прийняття рішень, стандартизації цілей та мобілізації ресурсів на досягнення їх в межах соціальної системи.

На думку американського політолога Р. Даля, політичну систему можна представити як «будь-який стійкий тип людських відносин, який включає в себе як головні компоненти: владу, керівництво чи авторитет» [31].

Є й інші способи пояснити концепцію політичних інститутів. Тому за допомогою системного підходу американський вчений Д. Істон розглядав політичну систему як взаємодію розподілу влади в суспільстві за цінностями (матеріальними і духовними) і на цій основі запобігає конфліктам між членами суспільства [23, С. 316 стор.]. Згідно з теорією системного аналізу, будь-яка система, особливо політична, має такі характеристики: 1) система складається з багатьох елементів; 2) частини утворюють ціле; 3) система має обмеження. У політичній системі відбувається процес взаємодії з навколишнім середовищем, який поділяється на три цикли входу, трансформації та виходу. На думку Д. Істона, «вхідні» фактори включають вимоги (розповсюдження товарів і послуг, норми поведінки у сфері комунікації та інформації) і підтримку (матеріальне, дотримання законів і директив, участь у політичному житті, повага до ставлення до офіційні установи) , а «екстравертні» - рішення та дії.Щоб зберегти політичну систему у стані робочого, стабільного режиму, необхідна підтримка.

Головним механізмом усунення напруженості у суспільстві таким чином на думку Істона є зворотний зв'язок. Якщо влада не прислухається до вимог членів суспільства, то її рішення та дії не знайдуть підтримки. Тому важливими елементами є адаптація, переорієнтування зусиль, зміна цілей.

Відтак, політична система є не просто системою взаємодії її структур, а функціонуючою, динамічною системою.

Так, за визначенням Д. Істона, політична система – це цілісний організм, який складно взаємодіє з середовищем – каналами, через які решта суспільства впливає на політичну систему через «входи» – середовище та «виходи» – вплив системи на навколишнє середовище Зворотний вплив [23, С. 317].

За Д. Істоном елементи політичних інститутів:

- Політичні відносини - відносини влади між соціальними класами, групами, державами, націями, індивідами. Сферою цих відносин є політичне життя. У політичному житті зазвичай розрізняють зовнішню і внутрішню політику;

- Політична свідомість - сукупність політичних ідей, поглядів, теорій і навіть політичних настроїв, емоцій, соціальних традицій. Вона втілюється в політичній культурі мас;

- Політико-правові норми - політико-правові установки, якими керуються діяльність і поведінка соціальних груп і громадян у суспільстві. Вони відображені в державних законах, установках політичних партій тощо;

- політична організація суспільства – сукупність політичних інститутів, якими здійснюється управління справами. Це головний елемент політичної системи, тому що він виражає функції безпосереднього управління суспільством та людиною. До неї входять: держава, політичні партії, громадські організації та рухи (професійні, молодіжні, жіночі тощо), засоби масової інформації [23, с.318].

Виступаючи з позиції структурно-функціонального підходу, інший американський учений, Г. Алмонд, пропонує аналізувати вхідні та вихідні чинники з погляду функцій, закладених у системі: хто? (які структури?), які функції виконує? і яким чином? За його визначенням, політична система – це система взаємодії, що виконує функції інтеграції та адаптації (як усередині, так і поза суспільством) через застосування більш менш легітимного примусу.

Поглиблюючи загальну теорію вчених Д. Істона та Г. Алмонда інші дослідники продовжили власне дослідження концепції політичної системи в основі функціоналізму, а також с свою чергу репрезентували політичну комунікацію як функцію політичної системи. На їх думку, будь-яка політична система виокремлює такі функції «входу» як: залучення до участі і

політична соціалізація; агрегування інтересів; артикуляція інтересів; політична комунікація; та функції виходу: розробка законодавчих норм та їх застосувань; також контроль за дотриманням норм. Функцію «входу» в основному виконують НУО, тоді як функцію «виходу» в основному виконує уряд[49]. З розвитком теорії «входу», «переходу» і «виходу» як основи основних елементів політичної системи, її інформаційно-кібернетичну інтерпретацію розвинув дослідник К. Дойч. Відповідно до останнього, політична система – це організована сукупність інформаційних зв'язків, основною метою яких зрештою є управління та цілеспрямоване регулювання політичних об'єктів [49].

Сучасне визначення цієї категорії, у свою чергу, полягає в тому, що політичні інститути суспільства — це послідовний і впорядкований набір політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, призначених для здійснення політичної влади, управління, керівництва та регулювання соціальних і політичних процесів.

Політична система — це сукупність державних і недержавних суспільних устроїв, політико-правових норм, політичних відносин між суб'єктами, є основним засобом здійснення влади та управління суспільством. На основі аналізу сутності політичної системи можна визначити її структуру, тобто виявити внутрішню організацію складових, що утворюють ціле.

До складу політичної системи входять:

- політична приналежність; - суспільно-політичні організації (державні правові установи, політичні партії, масові громадські організації, трудові колективи);

- Засоби масової інформації; політичні принципи та норми;
- Політична свідомість та політична культура [53, с.4].

Політичні відносини складаються з приводу завоювання та здійснення політичної влади в суспільстві. Це міжнародні та міжнародні відносини; вертикальні відносини, які утворюють політичні організації (держави, партії, профспілки) при здійсненні влади; відносини між політичними організаціями та інститутами (адміністрацією, інститутами). Вирішальним елементом політичної системи, в її основі є держава і всі її складові частини: законодавча, виконавча і судова гілки влади, збройні сили. Як головний інститут політичної системи держава керує суспільством, охороняє його економічну, соціальну та духовну сфери. Політичні партії виконують особливу функцію: вони створюють відносини між різними рівнями та гілками державної влади, між державою та громадянським суспільством. Їх головна мета – отримати владу [18, с.97].

Складовою частиною політичних інститутів є політико-правові норми — загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені державою для регулювання суспільних відносин. Система правових норм може як сприяти зміцненню політичної системи, так і відігравати деструктивну роль залежно від того, пристосовується чи не пристосовується до постійно розвиваються політичних відносин. (У демократичних державах вони діють як четверта влада.) Вони впливають на регулятивну та адміністративну діяльність усіх гілок влади, сприяють досягненню цілей політики та просувають добре розроблені політичні та правові норми. Політична культура займає важливе місце в політичній системі, вона сприяє формуванню ставлення людей до навколишнього світу, основних цілей і змісту національної політики.

Політична культура відіграє інтегруючу роль у суспільстві, сприяючи об'єднанню населення на всіх рівнях і створюючи широку базу соціальної підтримки системи влади. Політична система включає в себе і політичну свідомість – ідеї, теорії, погляди, уявлення, почуття, традиції, що відбивають політику та політичні відносини. Зміст політичної свідомості проявляється у

формі політичної діяльності, зокрема – політичних інститутів, класів, партій, лідерів тощо. Політична свідомість – частина суспільної свідомості, як політична культура – частина загальної культури.

В сучасній політології розроблено декілька теоретичних моделей функціонування політичних систем, серед яких:

- інституційна;
- інформаційно-комунікативна;
- нормативно-регулятивна [35].

1. Інституційна підсистема включає комплекс політичних інститутів: держава, політичні партії, масові громадські організації – рухи, групи інтересів. Серед них центральною є держава, яка є високоорганізованою формою політичного співтовариства і формує соціальні відносини влади та контролю в суспільстві. Політичні партії відіграють важливу роль у функціонуванні політичних систем, об'єднують найактивніші верстви суспільства та здатні впливати на національну політику. Громадські організації та рухи (професійні, творчі, молодіжні, оборонні та ін.) сприяють розвитку політичної, трудової та громадської діяльності своїх членів, задоволенню та захисту їхніх потреб та інтересів [34, с.311]. 2. Інформаційно-комунікаційний зв'язок між інститутами політичної системи. Активним елементом цієї підсистеми є ЗМІ (друк, радіо, телебачення). Зараз у світі налічується понад 150 інформаційних телеграфних агентств, 100 тис. телевізійних станцій, 70 тис. радіостанцій, понад 2 млрд. телевізорів, 3 млрд. радіоприймачів, понад 100 країн використовують космічне телебачення. ЗМІ не випадково називають четвертою владою, оскільки люди часто мають лише певну кількість знань та інформації, перш ніж вони можуть оцінити політичну поведінку. Історичний досвід показує, що ЗМІ більш-менш незалежні в демократичних суспільствах, тоді як у тоталітарних суспільствах вони зазвичай діють за вказівкою правлячої еліти [52, с.137]. 3. Різні норми, що визначають поведінку людей у політичному житті, складають нормативно-регулятивну підсистему. Таким чином, норми і закони визначають

законодавчий процес, регулюють участь громадян у політичному процесі, встановлюють права: свободу організації, голосування тощо. Без кодексів і законів, які регулюють політичне життя, архітектурі не уникнути хаосу чи безладу [58, с.236]. Нормативні звички зазвичай стосуються традиційних політичних принципів, сформованих під впливом специфічних соціальних і політичних практик. Елементом підсистеми служить політична культура, яка формує ставлення людини до навколишньої дійсності та політичної діяльності, сприяє розумінню цілей та змісту політики держави, єднанню (або роз'єднанню) всіх верств населення, створюючи тим самим соціальну базу для підтримки влади чи її дестабілізації [10, с.30].

Отже, питання, актуальне для сучасної політологічної теорії, церізноманітні механізми зародження консенсусу в суспільстві як основи для прийняття демократичних політичних рішень та формування демократичних владних інститутів. Саме на базі цього і може розвинутиь теорія поєднання публічної сфери та політичних інститутів в єдиній теоретичній перспективі.

1.2. Типологія політичних систем

У політичній та юридичній літературі існують різні класифікації політичних систем, що ґрунтуються на різноманітних критеріях: характер суспільного устрою, політичний режим, форма держави, що панує в суспільстві ідеологія.

Наукове розуміння політики йде від Аристотеля, Платона, Гоббса, які уподібнювали суспільство до живого організму – органічної системи. Ці традиції у другій половині XIX – на початку XX століття продовжили Г.Спенсер, Е.Дюркгейм та Т.Парсонс. У тому роботах з теорії соціальної системи виникають такі поняття, як інститут, функція, регулятивна система суспільства, політичне управління. Остаточне наукове оформлення поняття

«політична система» отримує після Другої світової війни у роботах Д. Істона та Г. Алмонда [27, с.203].

Французький політолог М.Дювержье так визначає політичну систему: «Політичні структури пов'язані з економічною структурою, рівнем розвитку, з ідеологією та системою цінностей, із культурними традиціями. Ця сукупність утворює політичну систему кожної країни, систему, у якій різні елементи не відокремлені один від одного» [61, с.182].

Сьогоднішній стан типології політичних систем пов'язаний з біхевіористською революцією в політичній науці 1950-1960-х рр. у США. Біхевіористський підхід практично еволюціонував як вияв незадоволення досягненням в традиційній політичній науці, насамперед, формально-інституціональним підходом, який в ній застосовувалися. Значний вклад у винайдення нових методологій порівняльних політичних досліджень зробив Комітет з порівняльної, створений 1954 році під командуванням Г. Алмонда.

Типологізація Г. Алмонда ґрунтується на типі політичної культури та рольової структури. Вирішальним аспектом є визнання принципів, які служать основою для створення та функціонування політичних систем. Г. Алмонд класифікує політичні системи на чотири типи: англо-американські, континентально-європейські, доіндустріальні та частково індустріальні, а також тоталітарні. Політична культура англо-американської політичної системи відзначається однорідністю та плюралізмом. Більшість учасників політичного процесу дотримуються фундаментальних принципів системи, а також загальновизнаних норм і цінностей. Ця культура ґрунтується на принципі свободи людини та визнає легітимність усіх інтересів і точок зору. Політична система континентальної Європи може бути визначена її фрагментованою політичною культурою, яка характеризується субкультурами, які існують ізольовано одна від одної. Ці субкультури складаються з набору цінностей, переконань та ідеалів, які є унікальними для певної соціальної групи, такої як певний клас, етнічна чи релігійна спільнота чи територіальний регіон.

Доіндустріальні та частково-індустріальні політичні системи мають змішану політичну культуру: співіснують традиційні інститути цінностей, норм, орієнтації та атрибути західної політичної системи (парламент, бюрократія та ін.)

У політичних системах тоталітарного типу, на думку Г. Алмонда, існує примусовий тип політичної активності, влада сконцентрована в руках бюрократичного апарату, що контролюється, як правило, однією монолітною партією, відсутня можливість реалізації приватного інтересу та створення добровільних об'єднань [28, с.203].

Соціально-політичні інституційні типології, засновані на природі політичних інститутів, стали загальними. У їх рамках часто виділяють авторитарну, ліберальну і демократичну політичні системи. У найзагальнішому вигляді тоталітарна політична система характеризується повним підпорядкуванням суспільства та індивідів владі з тотальним контролем держави над громадянами. Авторитаризм характеризується необмеженою владою однієї особи або групи людей над громадянами при збереженні індивідуальної та соціальної автономії в неполітичних сферах. Адже демократія характеризується соціальним контролем влади. Багато разів дослідники класифікують політичні інститути суспільства за формою держави. При такому підході увага акцентується на двох ознаках: по-перше, хто править, по-друге, хто територіальна організація суспільно-політичних систем. Згідно з другою ознакою політичні системи диференціюються на унітарні, федеративні, конфедеративні. Виділяються однопартійні, двопартійні та багатопартійні політичні системи.

Залежно від характеру взаємовідносин із зовнішнім середовищем політичні системи поділяються на закриті та відкриті. Закриті знаходять ресурси розвитку всередині системи, а відкриті активно обмінюються із зовнішнім світом. Поділ політичних систем на традиційні та модернізовані ґрунтується на спеціалізації ролей та функцій політичних інститутів.

Якщо основою класифікації покласти орієнтацію на стабільність чи зміни, то політичні системи умовно можна поділити на консервативні та трансформуються. Головна мета консервативних політичних систем – зберігати та підтримувати традиційні структури, становище, що склалося у політичній, економічній та культурній сферах, і особливо форму політичної влади. Для систем, що трансформуються характерне проведення громадських перетворень. Серед останніх слід розрізняти два типи систем: 1) реакційні системи, мета яких – повернути суспільство (загалом або частково) назад, до колишнього типу політичної та економічної системи; 2) прогресивні системи, які прагнуть сформувати суспільство нового типу або змінити культуру, спосіб життя, соціальну структуру тощо.

Відтак, будучи надзвичайно складними, багатими на зміст явищами, політичні системи можуть класифікуватися з різних підстав. Тому за характером взаємодії з навколишнім середовищем їх поділяють на відкриті та закриті [44, с.86]. Закриті політичні інститути мають обмежені зв'язки з середовищем, і вони можуть приймати цінності інших інститутів і бути самодостатніми, тобто знаходити ресурси для розвитку всередині інституту. Приклад – соціалістичні країни. Відкриті системи активно спілкуються із зовнішнім світом і успішно засвоюють цінності інших систем, вони плавні та динамічні. Французький соціолог і політолог Ж. Блондель запропонував як критерій класифікації політичних систем розглядати зміст та форми управління. Відповідно до цього, він виділив п'ять основних типів:

- ліберальні демократії з опорою на лібералізм у прийнятті державних рішень;
- комуністичні системи з пріоритетом рівності соціальних благ та зневагою до ліберальних засобів її досягнення;
- традиційні політичні системи, керовані олігархами, з дуже нерівномірним розподілом соціальних та економічних благ;
- політичні системи, що стають, у країнах, що розвиваються, з авторитарними режимами управління;

- авторитарно-консервативні системи, мета яких – збереження існуючої соціальної та економічної нерівності.

Американські політологи Г. Алмонд і Д. Пауелл в основу класифікації поклали комплексний критерій – «стратегія управління», який інтегрально включає економічні, культурні, політичні характеристики, що обумовлює певні результати функціонування тієї чи іншої політичної системи. Цими вченими виділяються два великі класи країн: індустріальних та доіндустріальних націй, що мають різні стратегії соціально-економічного розвитку. Індустріальні країни, своєю чергою, поділяються на демократичні (консервативні і соціал-ліберальні) і авторитарні (радикальні і консервативні) системи, які відрізняються своєю індустріальною структурою та способом мобілізації громадян. Доіндустріальні країни поділяються на неотрадиційні (зона Тропічної Африки), популістські (нові режими Азії і Латинської Америки, що звільнилися) і авторитарні (режими з технократичною стратегією мобілізації населення типу Тайваню, Південної Кореї, Бразилії) [49, с.48].

Найбільш поширеним у західній політології є така типологія політичних систем:

1. Політичні системи англо-американського типу. Вони відрізняються однорідною світською політичною культурою, орієнтованою на ліберальні цінності, і сильно розгалуженою рольовою структурою, представленою автономними політичними партіями, громадськими організаціями тощо. Особливість останньої полягає в тому, що вона плюралістична та гомогенна одночасно. В її основі лежать ідея свободи людини та різноманітність позицій, але при цьому основні цілі та засоби політики поділяються всім населенням. Характерними рисами політичної системи є розвиненість поділу функцій, влади, противаг; чітка організованість та бюрократизованість, висока стабільність.

2. Політичні системи тоталітарного типу характеризуються нав'язаною державною владою політичною культурою, цінностями та зразками

політичної поведінки. Політична культура має класовий чи націоналістичний характер. Існування інших субкультур неможливе. Влада контролює всі сфери життєдіяльності особистості та зосереджена в руках нечисленної політичної номенклатури (бюрократії). Кошти масової інформації перебувають під контролем держави. У суспільстві, як правило, дозволена діяльність лише однієї партії, яка контролює діяльність усіх елементів політичної системи, включаючи державу. Панує ідеологія правлячої партії. Надмірно розширено функції всіх репресивних органів. Політична активність має примусовий характер.

3. Континентально-європейська система відрізняється «роздробленістю політичної культури», наявністю ізольованих одна від одної субкультур, тобто систем цінностей, ідеалів, переконань, властивих якійсь соціальній групі (класу, етносу, конфесійній чи територіальній спільності). Фрагментарність політичної культури породжують нестабільність, тому у європейських країнах часто бувають урядові та парламентські кризи. Йдеться про політичні системи, що склалися у Франції, Німеччині та Італії. Країни Скандинавії займають проміжне положення між європейсько-континентальною та англо-американськими системами.

4. Доіндустріальні та частково індустріальні політичні системи характеризуються існуванням закритої, замкнутої, місцевої політичної культури. Люди мало сприйнятливі до глобальної політичної культури і орієнтуються місцеву політичну підсистему (плем'я, клан, село). Множинність таких підсистем ускладнює досягнення згоди та компромісу.

Індійський політолог П. Шаран запропонував типологію систем, засновану на принципі розвитку: системи, орієнтовані на традиції, статус-кво та на зміни [56, с.23].

Марксизм розрізняє політичні системи на кшталт суспільно-економічної формації: рабовласницькі, феодальні, буржуазні та пролетарські (соціалістичні).

Авторитарний тип правління у найбільш послідовному вигляді означає зосередженість влади у єдиному центрі, що виключає колективність, самостійність місця, існування дієвої опозиції, самостійність засобів. Досвід низки країн третього світу показав, що авторитаризм може бути досить ефективною формою політичної модернізації. Але політична практика свідчить, що він може утвердитися там, де стійка довіра до влади, розвинута законослухняність, сильні елементи традиційного ставлення до влади.

Плюралістична система є протилежністю авторитаризму і передбачає існування множинності противаг будь-якої влади, що виключає панування стійкої незмінної більшості. Плюралізм проявляється у розподілі влади у державі, багатопартійності, децентралізації.

Існує безліч інших типологій політичних систем. Одна з відносно простих, поширених, а головне, досить глибоких класифікацій – розподіл політичних систем на тоталітарні, авторитарні та демократичні [62, с.101].

Критерієм їхнього розмежування служить політичний режим - характер та способи взаємовідносини влади, суспільства (народу) та особистості (громадян).

У політології переважаючою перспективою щодо структури є розподіл таких підсистем, як інституційна, нормативна, функціональна, комунікативна та культурна. Щоб зрозуміти це поняття, необхідно дослідити зміст кожної з цих підсистем. Інституційну підсистему складають політичні інститути, кожен з яких одночасно функціонує як держава і партія, а також як соціально-політична система. Ці установи є представниками приватних підсистем. Держава є основним політичним інститутом, де зосереджена найбільш значна політична влада. Політичні партії та суспільно-політичні рухи, такі як профспілки, бізнес-організації та лобістські групи, створені при законодавчій і виконавчій гілках влади, відіграють істотну роль у політичній системі. Вони виступають посередниками між різними державними структурами та населенням, що робить їх ключовими учасниками політичного процесу. Ці групи спільно

називаються «політичною інфраструктурою». Під їх впливом відбувається формування державних структур, здійснюється коригування політичного курсу, спрямовується політичний розвиток [52, с.139].

Хоча ці політичні заклади, безсумнівно, є політичними за своєю природою, їхня діяльність передбачає поєднання політичних і неполітичних цілей, що сприяє розвитку суспільної винахідливості. У політичній системі неполітичні інституції, такі як церква та ЗМІ, займають особливу позицію. Засоби масової інформації часто називають «четвертою гілкою влади» на додаток до законодавчої, виконавчої та судової. Політична функція ЗМІ продиктована їхнім відносно автономним статусом суб'єкта, що виробляє політичну інформацію. Ця незалежність дозволяє їм створювати інформацію, яка є далеко не нейтральною, часто займаючи опозиційну позицію щодо поточних політичних сил. Політичний потенціал засобів масової інформації величезний, оскільки завдяки широкому охопленню вони мають здатність формувати ставлення населення до політичної системи. [56, с.24].

Значний вплив засобів масової інформації, особливо електронних, на свідомість і навіть підсвідомість багатьох людей останнім часом викликає значні побоювання. У Європі цей вплив настільки сильний, що за останні десять років з'явилася нова соціальна галузь дослідження, відома як «медіалогія». Ця дисципліна присвячена виключно вивченню засобів масової інформації та їх впливу. Філософи, психологи, соціологи та лінгвісти об'єдналися у своїх зусиллях, щоб попередити людей про потенційну небезпеку некритичного споживання реклами, політичного чи комерційного характеру. Це зроблено для захисту людей від того, що називають «промиванням мізків». Інтелектуали в Європі виступали за створення численних громадських рад, щоб запобігти неприборканому впливу великого капіталу, який відповідає за фінансування ЗМІ і, як наслідок, контролює їхнє політичне спрямування. Водночас вони прагнуть обмежити поширення «неякісної продукції» з масової культури. Прикладом є заборона показу

телевізійного серіалу «Багаті також плачуть» на державному телебаченні у Франції, незважаючи на привабливі фінансові стимули, які пропонує реклама. [64, с.268].

Політична роль церкви обумовлена насамперед масовим характером її впливу. Протягом багатьох століть точилася боротьба за владу між церквою та державою, яка завершилася поділом світської та духовної влади. У демократичних державах цей принцип проведено найбільш чітко та послідовно. В авторитарних політичних системах латиноамериканських країн церква є серйозною політичною силою, яка діє в опозиції до диктатури.

Фундаментальною основою загальнополітичної системи та її інституційних підсистем є держава. Вона є потужним хребтом існуючих соціальних систем і має великий вплив на діяльність інших підсистем. Держава має монополію на території, які вона контролює, щоб проводити внутрішню та зовнішню політику від імені суспільства в цілому, проголошувати закони та правила, обов'язкові для всіх людей, стягувати податки всіх видів і стежити за дотриманням законів. закони аж до нав'язування чи погрози органу примусу [64, с. 269]. У політичній системі діють різні політичні партії, громадсько-політичні рухи, профспілки, молодіжні організації, підприємницькі організації, творчі об'єднання, різноманітні лобістські організації, групи тиску органів законодавчої та виконавчої влади. Особливе місце в політичній системі займають релігійні групи. Їхній вплив на *realpolitik* відбувається через участь відданих громадян політичного життя. Підсистема специфікації складається з різних специфікацій. Особливе місце займають правові норми, а Конституція є основною нормою суспільних відносин, що забезпечує нормальне функціонування державних установ і громадських організацій без втручання у внутрішню діяльність останніх. Нормативна підсистема включає політичну традицію, мораль, етику політичного життя [46, с.106].

Нормативну підсистему утворюють різноманітні норми — закони, мораль, політичні традиції тощо, що регулюють політичне життя. Норми

визначають, як люди поведуться в політичному житті та як вони беруть участь у висуненні вимог, перетворенні цих вимог у рішення та їх реалізації. Норми бувають двох видів: норма-звичай і норма-права. Якщо брати як приклад демократичну країну, то для громадян є нормальною участь у політичному житті, що проявляється в діяльності політичних партій та груп інтересів. Норми-навички багато в чому визначають форму політичної системи, всередині якої діють норми-закони. Норми-закони встановлюють (чи встановлюють, залежно від режиму) права громадян. Обидва типи норм сприяють політичній взаємодії, встановленню порядку.

Функціональна підсистема виявляється у формах та напрями політичної діяльності, у способах та методах здійснення влади, зв'язку держави, суспільства, індивіда, тобто політичному режимі. Сучасна наука виокремлює такі режими: демократичний, авторитарний, тоталітарний.

Функціональна підсистема виявляється у формах та методах здійснення влади, різних напрямках політичної діяльності. Узагальнене вираження це знаходить у понятті «політичного режиму» (демократичного, тоталітарного, авторитарного).

Комунікативна підсистема охоплює всі форми взаємодії всередині політичної системи, наприклад між партією та державою, а також з іншими політичними та неполітичними системами, наприклад між політичною та економічною системою, між політичною системою країни та державою. Соціальна структура політичної системи включає: політичні еліти (правителів і правителів), інші політичні спільноти (маси громадян, що виконують різні політичні ролі - постійні і непостійні). У суспільстві кожен громадянин відіграє різну роль відповідно до принципу політичного розподілу праці. Ці ролі можуть бути як постійними (платники податків), так і непостійними – виборці, партійні активісти тощо. Але при цьому більшість громадян (політична спільнота) не беруть безпосередньої участі в передачі влади. Натомість політичні еліти є учасниками процесу здійснення влади. Вони, як правило, ієрархізовані, охоплюють як відносно постійні структури

(бюрократія), так і змінні складу структури, що формуються на основі представництва (депутати парламенту) [43, с.99].

Комунікаційна підсистема включає взаємодію різних форм і принципів усередині політичної системи та між національними політичними системами. Важливою складовою комунікаційної підсистеми є засоби масової інформації, які виконують роль державних інституцій і слугують інститутами політичних партій і громадських організацій мас. Вони мають великий вплив на політичне життя як важливі канали формування та вираження громадської думки та пропаганди, а також інформування населення про події, діяльність держав, партій і рухів. Культурна підсистема – це набір цінностей і моделей поведінки, які відповідають потребам розвитку конкретної політичної системи та передбачають участь громадян у політичному житті, отримання визнання та підтримки поточної влади, участь у прийнятті рішень. На функціонування політичних інститутів великий вплив має така політична свідомість, як процеси прийняття законів, вибори тощо – сприйняття та сприйняття політичного світу, політичних процесів і подій окремими особами, соціальними групами та суспільством у цілому. Однією з форм суспільної свідомості є політична ідеологія, яка виражає інтереси певних соціальних груп і обґрунтовує засоби досягнення поставлених цілей. Обмеженнями структури політичних інститутів є політичні відносини, які забезпечують функціонування всіх сфер суспільного життя. Особлива роль політичних відносин полягає в тому, що вони виражають відносини публічної влади над великими групами людей — державами, соціальними групами тощо [48, с.127]. Функція політичного інституту полягає в його стандартизованих діях, які допомагають підтримувати стан досягнень і прогресу. Його початковою метою було забезпечення безпеки та стабільності. Функціональність – це все те, що сприяє самозбереженню та ефективності політичної системи. Ці функції залишаються незмінними, але постійно розвиваються та оновлюються з урахуванням конкретних історичних ситуацій. До функцій політичної

системи належать визначення цілей розвитку суспільства, влада та політична інтеграція, регулювання режиму суспільно-політичної діяльності, легітимізація політичного режиму, забезпечення цілісного управлінського впливу на суспільство, вирішення конфліктів, мобілізація ресурсів тощо. Ці функції можна охарактеризувати як «координаційні, інтегруючі та спрямовані на адекватне відображення пріоритетних суспільних інтересів у прийнятих політичних рішеннях [43, с.96]. Американський політолог Г. Алмонд запропонував поділити функції політичної системи на «вхід» і «вихід». «Вхідні» функції: політична соціалізація та участь у політиці; вираження (вираження) інтересів; агрегація (інтеграція) інтересів; політична комунікація. «Вихідні» функції: нормотворення; використання нормативів; контроль за дотриманням нормативів [43, с.97].

Алмонд і Пауелл розділили всі функції політичної системи на три окремі кластери: Система виконує три функції: соціалізація, вербування та комунікація. Ці функції завжди в роботі, як на вході, так і на виході в системі. Вони відіграють вирішальну роль у визначенні узгодженості та адаптивності системи. Наприклад, безперервність системи може залежати від того, чи користується одна політична партія чи військова рада монополією на владу, або чи беруть участь у процесі прийняття рішень конкуруючі політичні партії та законодавчі збори. Існує безліч функцій, які підпадають під сферу дії політичних процесів. Вони включають артикуляцію, агрегацію, розробку політики, реалізацію політики та прийняття рішення щодо політики. Ці функції працюють у тандемі, щоб встановити зв'язок між входом і виходом політичної системи. Вони також гарантують, що вимоги трансформуються в структури прийняття рішень і згодом підтримуються конкретними політичними рішеннями, які втілюються в життя через процес перетворення.

Політичні інститути надзвичайно складні та багаті за змістом, їх можна класифікувати за різними ознаками. У вітчизняній науці критерієм типології політичних інститутів вважається економічна основа суспільства. Відповідно до цього виділяють рабовласницьку, феодальну, буржуазну та

соціалістичну політичні системи. Не заперечуючи цей критерій, слід зазначити надмірну абсолютизацію економічних факторів. Загальновідомо, що напередодні Другої світової війни одна й та сама економічна база породила різні типи політичних інститутів (нацистська Німеччина, Франція, Велика Британія, США). Відповідно до сучасної політичної науки, критеріями типології політичних інститутів є:

- характер взаємодії з середовищем: відкритий і закритий;
- типи політичної культури та їх вираження у формах організації влади: англо-американська, континентальна, тоталітарна, доіндустріальна, частково індустріальна;
- напрямок стабільності чи змін: традиційна, сучасна та тоталітарна демократії тощо; [61, с.183].

Поняття «політична система» безпосередньо з суттю політики. Як відомо, політика є спосіб змусити людей діяти певним чином якомога без тривалого застосування сили. Тобто, це процес досягнення конкретних цілей, а не фіксація кінцевого результату. Зазначену рухливість феномена політики легше уявити й зрозуміти у межах системного підходу.

1.3. Держава як елемент політичної системи суспільства

Серед політичних інститутів, які справляють найважливіший вплив на політичний процес і суспільство, треба передусім виділити державу, що виступає базовим інститутом політичної системи суспільства.

Питання про наукове поняття «держава» є доволі складним і неординарним. Це зумовлено багатогранністю та складністю самої країни як явища, а також різноманітними сприйняттями вчених одних і тих самих державно-правових явищ [26, с.14].

Поняття «держава» наповнюється дещо відмінним змістом у різних філософсько-правових, соціологічних і політологічних теоріях. У розумінні Аристотеля держава є об'єднанням вільних громадян, в котрій здійснюється

управління справами суспільства, а також саме через неї реалізується в людях природний потяг до спілкування. У кантівському розумінні держава – це об'єднання багатьох людей, підпорядкованих правовим законам, за максимальної відповідності державного устрою принципам права. Гегель розглядав поняття держави, головним чином, через втілення ідей розуму, свободи та права. Субстанція держави, на його думку, проявляється через абсолютність влади ідеального цілого над одиничним, особливим та кінцевим, а так, над життям, власністю і правами окремих осіб та їх об'єднань. Представники теорії класової боротьби К. Маркс і Ф. Енгельс наголошували на класовій сутності держави, відповідно вона тлумачилась як комітет, що управляє загальними справами класу буржуазії. Це було природно й історично виправдано для певної стадії розвитку капіталізму, коли в суспільстві існували антагоністичні класові суперечності.

Держава – серцевина політичної системи, вона несе у собі всі ознаки та функції системи. Мабуть, немає в політології більш заплутаного питання, ніж про природу держави, її роль у громадському житті. Держава - це насамперед історично сформована, свідомо організована соціальна сила, що управляє суспільством. Це фактично перша свідомо створена суспільством організація та планомірно функціонуюча організація, що надає величезний вплив на життя індивідуумів. Щодо класової ролі держави та її взаємовідносин співтовариством здавна існували дві точки зору: класична традиційна, що розглядає державу як необхідну форму організації суспільства, його буття (Аристотель, Гоббс, Платон плюс марксизм, що акцентує увагу на тому, що держава – влада економічно сильного класу); Друга думка на це питання полягає в тому, що держава – союз людей, організованих на засадах права, системі норм (Ільїн, Брандт).

Аристотель вважав, що критерії розмежування держав – кількість володарів у державі та здійснювана державна мета. За першою ознакою він розрізняв правління одного, небагатьох та більшості (монархія, олігархія, демократія). По другому всі держави він поділяв на правильні (в них

досягається загальне благо) і неправильні (у них переслідуються приватні цілі).

Полібій говорив, що зміна типів держави – природний процес, який визначається природою. Держава зароджується, розквітає, помирає, ці фази перестають в іншу і цикл знову повторюється.

Марксизм висунув теорію суспільно-економічних формацій, заснованих на певних методах виробництва.

Західноєвропейська наука класифікує держави залежно від характеру взаємин громадян із державною владою та ділить їх на два типи державності – демократія та автократія (самовладдя). Так, наприклад, вважає Г. Кельзен. Американський політолог Р. Макайвер ділить держави на династичні та демократичні. Представник конфліктологічного напрямку Р. Дарендорф поділив усі держави на демократичні та антидемократичні.

Р. Ієрінг започаткував соціологічну теорію держави. На його погляд, держава — це соціальна організація примусової влади, що забезпечує верховенство суспільних інтересів над особистими [230 с.59].

Прихильники правового позитивізму (К. Гербер, П. Лабанд, А. Дайсі, А. Есмен) розглядали державу виключно як правову структуру, трактуючи її як «правову форму колективного життя людей», «вищу правову утворення «», «Правова організація народу», «Легалізація держ.» та ін. У рамках теорії правових норм визначаються право і держава, за Г. Кельзеном (засновник теорії), держава — це система панування і підпорядкування, в якій воля одних виступає мотивом для інших. . Суть цих відносин полягає у формуванні регламентованої, упорядкованої та стандартизованої системи примусу. У цьому сенсі, через відносно централізований правопорядок країни, Г. Кельзен вважає, що будь-яка країна є правовою [26, с.15].

К. Шмідт розробив теорію «тотальної держави», яка передбачає існування міцної політичної структури влади, здатної нести вагу важливих соціальних рішень у часи кризи. Створення «тотальної держави» вимагає злиття держави та «національної однорідності». Протягом значного періоду

вітчизняна та східноєвропейська наука характеризувалася ідеями, зосередженими на державі як інструменті чи машині для придушення одного класу іншим або як організації економічно панівного класу. Ці ідеї впливають із уявлень про суспільство як класову структуру [23, с.61].

Видається, що наполягання лише на одному безперечному визначенні сутності держави було б невірним, адже природа і тип держави зумовлюється конкретними історичними обставинами розвитку суспільства. Незважаючи на різноманітність наукових підходів до визначення держави, традиційно склався погляд щодо неї як суспільного явища, в структурі якого виокремлюють декілька головних елементів, передусім територію, населення і публічну владу (їх наявність відрізняє державу від додержавних та інших суспільних утворень).

Одним із визначальних елементів держави є політична влада. Держава видає власні укази, обов'язкові для всіх людей. Ці накази (розпорядження) виражені у формі правових норм (законів), прийнятих уповноваженими державними органами. Правляча політична еліта нав'язує свою волю підлеглим через національний законодавчий орган. Діяльність органів адміністративного примусу (адміністративного примусу), судів, інших правових установ і спеціальних органів примусу забезпечує дотримання населенням встановлених правових норм. Для здійснення функцій влади утворюються апарат чиновництва, армія, поліція, розвідка та інші структури. Кожна держава має свої власні символи, якими є державні герб, прапор і гімн [36].

Загальновідомим фактом є те, що сучасна держава – це інституційний спосіб організації суспільства, який насамперед вирізняється наступною характеристикою: Поняття всеохоплюючої організації, яка об'єднує всіх індивідів у суспільстві в єдине ціле, представляє та захищає колективні інтереси та потреби суспільства. Принцип територіального устрою служить об'єднанню всіх громадян за територією, яку вони населяють, роблячи її основною матеріальною основою держави. Існує одна організація, яка

об'єднує суспільство в цілому, тоді як усі інші суспільні організації, такі як політичні партії, професійні спілки та інші громадські об'єднання, представляють лише певні верстви населення. Офіційна інституція виступає як представник суспільства і від його імені визнається іншими націями. Колективна організація, яка служить для вирішення багатогранних проблем, які впливають на суспільство в різних сферах, робить її універсальною. Найважливішим і найпотужнішим суспільним об'єднанням є найвища організація. Усі інші організації, які служать загальним суспільним інтересам, стоять нижче за рівнем ієрархії та впливу. Централізована організація - внутрішня структура держави організована за ієрархією, тобто нижчі організаційні структури (регіони, місцеві органи державної влади та управління, державні підприємства та установи) підпорядковані вищим організаціям і, нарешті, державі (уряду, міністерствам, парламент, президент)[50, с.1] Але хоча держава є єдиною формою втілення інтересів усіх членів суспільства, вона не об'єднує їх абсолютно у всіх сферах життя. Крім загальносоціальних інтересів, існують також інтереси, що відображають особи та особи, забезпечуються і захищаються відповідними соціальними групами або особами. Сама держава не повинна втручатися в ці сфери інтересів, але її обов'язком стає забезпечення їх незалежності, охорона та захист від втручання інших суб'єктів. Важливими символами цивілізованості країни і суспільства є незалежність різних громадських організацій і осіб, наявність гарантованого державою простору незалежної діяльності, недоторканність приватного життя людей. Цілісність народу (політичної нації), загальне підпорядкування населення чинній владі є кардинально важливою умовою цілісності держави. Розкіл населення за соціально-класовою, етнокультурною, релігійною чи іншими ознаками несе у собі величезну небезпеку існуванню державності. Виникнення глибокого конфлікту, наприклад, між етнічними спільнотами, що співіснують у межах однієї держави, може викликати принципову відмову хоча б однієї зі сторін підкорятися правлячій еліті, а це вже неминуче призведе до політичного колапсу (розпаду країни на окремі держави).

Особливість держави полягає в тому, що вона є легітимною формою виявлення і вираження «загальнолюдських» інтересів, засобом їх забезпечення. В умовах соціального розшарування держава виступає інструментом вираження цього інтересу як через пряме волевиявлення громадян — референдум, так і опосередковано через діяльність вищих представницьких інститутів державної влади. При цьому «загальний» інтерес набуває особливого вираження у формі права [39, с.114].

Легітимізація, формалізація та забезпечення виконання «загальних» інтересів здійснюється державним законодавством через відповідні механізми реалізації. Держава також має апарат влади (управління), спеціально створений для конкретизації «загальних» інтересів щодо різних соціальних сфер, конкретних регіонів тощо. Цей апарат складається з державних службовців, які є експертами в розробці конкретних рішень, які узгоджують національні цілі з особливими інтересами окремих регіонів, галузей і громадян. Як наслідок, необхідно організувати цих державних службовців у різні державні органи, такі як міністерства, комітети, департаменти та органи місцевого самоврядування. Таким чином держава гарантує домінування «загальних» інтересів над певними спеціальними та індивідуальними інтересами. Держава, що існує в певних соціальних рамках, є організованим суб'єктом політичної влади, який виступає офіційним представником суспільства в цілому. Його головне завдання — за допомогою державного апарату забезпечити реалізацію політики суспільства. Політична влада є фундаментальною для держави, оскільки вона реалізується у її відносинах з різними соціальними групами та окремими особами в їх взаємодії під час реалізації політики. Ця участь завжди пов'язана з діяльністю держави. Однак політична влада не монополізована державою; інші суб'єкти також займаються політикою. Однак їхня влада обмежується членами певної організації, наприклад партій чи рухів, і має громадсько-політичний характер. Держава є первинною складовою політичної системи, яка охоплює всі інститути політичної дії та політичні суб'єкти, що утверджуються в суспільстві. Єдине

джерело влади в демократичній державі полягає виключно в її громадянстві, що робить державну владу невіддільною від населення. Це підкреслює важливість соціальної згуртованості та неподільності публічної державної влади. Як вияв державної організації суспільства державна влада характеризується наявністю території, універсальністю, самостійністю, верховністю, легітимністю, незалежністю і повнотою. Найбільш концентровано ознаки державної влади виявляються через її суверенність: верховенство — державна влада є вищою; повнота (неподільність) — належить народу, єдиному її джерелу; самостійність — не залежить від волі будь-яких організацій, окремих осіб чи інших суспільств [42, с.23].

Слід зауважити, що важливим засобом організації та діяльності влади є її функціональний поділ в організаційному аспекті. Як зазначав ще Монтеск'є, це спосіб протидії узурпації державної влади і перетворенню правління на деспотію. Але поділ і взаємодія гілок державної влади не є самоціллю: поділ гілок влади не повинен призводити до їх протистояння, а об'єднання — до злиття чи змішування їх компетенцій. Отже, поділ гілок влади в державі передбачає певні межі у компромісах для досягнення їх взаємопорозуміння та згоди.

Разом з тим усі міркування Монтеск'є стосовно поділу влади подаються ним у контексті дослідження дії права, а також забезпечення прав і свобод громадян. Таким чином, крім запобігання появи деспотичних форм правління, принцип поділу державної влади має забезпечити реалізацію ще однієї, не менш важливої мети, а саме: запровадити таку форму організації управління, в якій існує механізм блокування державного свавілля стосовно права. З цієї точки зору (хоча Монтеск'є і не вживає термін «правова держава») завдання, які він намагався розв'язати через формулювання принципу поділу влади, фактично відповідають сутності правової держави і пошуку механізмів гарантування підпорядкованості держави Праву.

Для просвітителів XVIII ст. було цілком очевидно, що делеговані державі повноваження і право загальнообов'язкового примусу дуже важко

контролювати ззовні. Якщо ж «над» державою немає нічого, що змусило б її додержуватися права та правових цінностей, то єдиним можливим шляхом зміни деспотичного режиму Дж. Локк вбачав силове повалення державної влади (революцію), хоча зазначена крайня форма зміни політичного ладу, пов'язана з хвилиною насильства та жорстокості, аж ніяк не викликала захоплення серед консервативно чи ліберально налаштованих мислителів.

Тому, наголошуючи на обов'язковості додержання законів та пануванні права (саме це Р. Моль у праці «Наука поліції у відповідності з принципами правової держави» пізніше окреслив як основний принцип правової держави), необхідно було віднайти певний механізм, який би не дозволяв державній владі ставити себе «над правом» і довільно спотворювати його зміст. Певною мірою таке завдання вирішує Конституція. Проте цього виявилось замало, оскільки навіть такий потужний чинник, як «вищий закон», все одно не може протистояти спокусі абсолютизації влади і вивільнення її від будь-яких обмежень (в тому числі правових) [39, с.117].

Починаючи з доби Нового часу, робилися непоодинокі спроби розбудувати таку модель організації державної влади, яка б зробила обов'язок підпорядкування держави Праву її внутрішньою необхідністю. Загальний досвід знає лише два шляхи досягнення цієї мети. З одного боку, такий обов'язок можна було закріпити нормативно і заборонити державі відходити від цієї норми за будь-яких обставин. Але тоді поставало питання: що робити у випадку, якщо держава все ж таки порушуватиме цю норму? З другого боку, розв'язання зазначеної проблеми мало здійснюватись опосередковано. Ідея цього способу полягала в тому, що так зване вивільнення держави від права (коли держава ставить себе «над правом», проголошує себе його єдиним творцем і джерелом) визначили як «узурпацію». Тобто, цим поняттям (до речі, у цьому значенні «узурпацію» вживав іще Локк) було окреслено не тільки насильницьке захоплення влади, а й будь-які дії, спрямовані на порушення правового порядку, обмеження чи скасування вихідних правових принципів (насамперед природних прав людини і громадянина), що саме і становлять

серцевину правової системи. Таким чином, створення механізмів, що не припускали б можливості узурпації влади, логічно постало як шлях розбудови держави, котра лишалася підпорядкованою праву і не могла претендувати на абсолютні повноваження.

Безумовно, єдиною можливістю, яка б дозволяла зберегти державу сильною та дієздатною і водночас значно обмежити тенденції влади до абсолютизації і верховенства над правом, виявилось утворення специфічного принципу внутрішньої побудови державної влади, який би зумовив і гармонізував її структуру. Таким принципом і виступив принцип поділу державної влади, який згодом було закріплено у ст. 16 Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Водночас згадана фіксація принципу поділу влади у Декларації служить підставою для його поєднання з процесом формування правової держави.

До речі, ще наприкінці XVIII ст. стало очевидним, що ні права людини і громадянина, ні свобода, ні народний суверенітет неможливі, якщо у державі не запроваджено модель поділу влади. Дійсно, визнання пріоритету та непорушності прав особистості, а також обов'язку держави неухильно їх додержуватися, становить основу діяльності та розвитку правової держави. У зв'язку з цим демократичний принцип поділу влади було поєднано з конституюванням правової держави як такої.

Поділ влади у правовій державі — це не просте розведення законодавчих, виконавчих та судових функцій. Для реалізації принципів верховенства права, пріоритету прав людини і громадянина, забезпеченості і реальності конституційних норм та законності недостатньо, щоб парламент видавав закони, уряд їх виконував, а суди здійснювали правосуддя. Йдеться про те, що взаємозалежність між становленням правової держави і поділом гілок влади формує соціально-політичні тенденції, коли влада вже не несе у собі небезпеки узурпації права і народного суверенітету, відчуження прав і свобод людини і громадянина [58, с.241].

Специфіка форми державного правління в колишньому СРСР виключала можливість практичної реалізації доктрини поділу влади. І тільки Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. вперше передбачила поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Пізніше цей принцип було закріплено у ст. 6 Конституції України. Поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки являє собою засадничий принцип побудови і функціонування державного механізму. Цей поділ полягає у тому, що державна влада як цілісне (інтегроване) виявлення політичної волі народу реалізується через відповідні види державних органів. Їхні повноваження поділені таким чином, що у встановлених Конституцією межах зазначені органи є самостійними у реалізації своєї компетенції і взаємодіють між собою за допомогою певної системи взаємних «стримувань і противаг».

В українській державотворчій практиці виникли певні труднощі щодо застосування принципу поділу влади. Річ у тім, що деякі носії найвищих структур управління розуміють поділ гілок влади тільки як відокремлення їх одна від одної, що неминуче веде до протистояння, відчуження, суперництва і конфронтації між ними. У зв'язку з цим президент АПрН України, академік НАН України В. Тацій і академік АПрН України Ю. Тодика зазначали: «Під час реалізації норм Конституції України найбільше проблем виникло із застосуванням принципу поділу влади. Світова практика конституціоналізму свідчить, що поділ державної влади — це важлива форма її організації, що потребує збалансування компетенції законодавчих і виконавчих структур... На жаль, в Україні, як і в інших країнах СНД, немає глибоких традицій конституціоналізму, парламентаризму, в тому числі реалізації на практиці принципу поділу влади. Це нерідко призводить до жорсткої конфронтації владних структур між собою, що в цілому негативно впливає на процес державотворення» [23, с.64].

Проте теорію поділу влади не слід формалізувати, її не можна протиставляти єдності державної влади. Гілки державної влади, безумовно, є незалежними, але в той же час вони впливають одна на одну. Поділяючи єдину

державну владу на три складові частини і зберігаючи при цьому її єдність, народ забезпечує свій суверенітет у її володінні, тим самим концентрація публічної влади зберігається в одного суб'єкта — народу. Законодавча влада здійснюється законодавчими органами, на які відповідно до принципу поділу влади покладена законодавча, правотворча діяльність. Вони ухвалюють закони, які мають найвищу юридичну силу, і врегульовують найважливіші суспільні відносини [26, с.16].

Компетенція Верховної Ради встановлюється Конституцією та законами України. Конституцією визначено компетенцію Верховної Ради шляхом закріплення повноважень парламенту (ст. 85), а також кола відносин, які регулюються виключно законами України (ст. 92). Особливість компетенції Верховної Ради виявляється у тому, що вона встановлює як свою власну компетенцію, так і компетенцію інших державних органів, закріплюючи її в Конституції України і законах.

Виконавча гілка влади представлена виконавчими органами, які реалізують державну владу у формі організації виконання законів та інших нормативно-правових актів. Вищим виконавчим органом у державі є Уряд, який, як правило, формується шляхом призначення, а спосіб призначення зумовлений формою правління, політичною й історичною специфікою країни. До виконавчих органів належать також міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, які здійснюють керівництво в різних сферах державного життя.

Виконавчій владі України та системі її органів присвячено розділ VI Конституції «Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади». Єдність органів системи виконавчої влади України зумовлена єдністю всієї державної влади, розмежуванням компетенції між органами виконавчої влади, спрямованістю їх діяльності на вирішення управлінських завдань. Кабінет Міністрів України, який очолює цю систему влади, визнається вищим колегіальним органом виконавчої влади. Таке місце він посідає, зокрема, завдяки включенню до його компетенції положення про те, що він «спрямовує

і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади» (п. 9 ст. 116 Конституції України) [22].

Слід зауважити, що роль і функції Кабінету Міністрів України неодноразово змінювалися. Напочатку 1990-х років Уряд України тимчасово отримав законодавчі повноваження. У зв'язку з цим, з 18 листопада 1992 року по 21 травня 1993 року дві українські інституції мали законодавчі функції, що призвело до особливої форми правління. Така практика мала негативні наслідки, і в 1993-1994 роках країна пережила серйозну економічну та політичну кризу, яка призвела до заміни Верховної Ради та Президента України; в 1995 році політична боротьба заклала підвалини для переходу до напів президентської республіки: в Конституційному Конвенті 1995 року "Уряд України-Кабінет Міністрів України - Верховна Рада України" було закріплено Уряд України - Кабінет Міністрів України є центральним колегіальним органом державної виконавчої влади, підпорядкованим і відповідальним перед Президентом України". Відповідно до частини 2 статті 114 Конституції 1996 року, яка встановлювала тодішню президентсько-парламентську систему, Прем'єр-міністр України призначається Президентом України за згодою більш як половини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

Таким чином, Уряд тепер відповідальний перед Президентом України і водночас підконтрольний та підзвітний Парламенту. Таким чином, Конституція закріпила його подвійну залежність, яка, однак, як показує міжнародний та вітчизняний досвід, незавжди є ефективною. Тому Україні необхідно врегулювати ці правовідносини між державами.

Закон України № 222-IV від 8 грудня 2004 року "Про внесення змін до Конституції України", який започаткував конституційну та політичну реформи, змінив порядок формування Кабінету Міністрів і зробив його значною мірою підпорядкованим Верховній Раді України.

Судова влада як частина адміністративної системи здійснюється спеціальним державним органом-судом, основним призначенням якого є захист прав усіх суб'єктів права шляхом процесуального вирішення кримінальних, цивільних та адміністративних справ і спорів. Особливе місце в судовій системі займає Конституційний суд, який здійснює контроль і нагляд за відповідністю Конституції інших правових актів. У деяких державах функції Конституційного суду виконує Верховний суд (як у США) або спеціальні державні органи (наприклад, Конституційна рада у Франції та Конституційний суд Німеччини) [62, с.107].

В перше в історії українського конституціоналізму Конституція України 1996 року закріпила судову владу як рівноправну та незалежну в системі інших гілок державної влади (стаття 60). Виключною функцією судової влади є здійснення правосуддя, і жоден інший орган державної влади немає права його здійснювати. Відповідно до ст. 5 Закону України "Про судоустрій України", судову владу в країні здійснюють Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищим судовим органом спеціалізованих судів є відповідний вищий суд. Апеляційні та окружні суди діють відповідно до закону. Спеціальні суди та особливі суди не створюються. Громадськість бере безпосередню участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Рішення судів є обов'язковими до виконання на всій території України. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону [64, с.271].

Особливе місце в системі державної влади посідає глава держави - Президент України. Інститут Президента України був запроваджений Законом від 5 липня 1991 року "Про заснування поста Президента Української РСР та внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР" У Конституції України 1996 року з'явився окремий розділ про Президента України (статті 102-112), який визначає основи

правового статусу глави Української держави, порядок обрання, вступу на пост, компетенцію та процедуру усунення з поста в порядку імпичменту.

Відповідно до статті 102 Конституції, Президент України є главою держави та її представником. Вони несуть відповідальність за забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, додержання прав і свобод усіх громадян відповідно до Конституції. Президент також відповідає за збереження незалежності, національної безпеки і правової цілісності країни та є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Він представляє країну в цілому, бере участь у міжнародних відносинах і керує зовнішньою політикою країни. Серед інших обов'язків, він веде переговори та ухвалює міжнародні угоди від імені України. Згідно з Конституцією України, президентство не належить до жодної із трьох гілок влади. Однак, більш детальний аналіз правового статусу Президента показує, що він має значні повноваження в різних сферах державного законодавства, включаючи нормотворчість та нагляд за виконавчою владою. Крім того, відомо, що Президент бере активну участь у процесі розробки нового законодавства. Деякі з повноважень Президента в цих сферах можна виокремити як елементи взаємодії між законодавчою та виконавчою гілками влади.

Одним з основних прав є право законодавчої ініціативи. Президент України має право видавати укази і розпорядження на основі Конституції та законодавства України. Вирішальним положенням є стаття 15 Конституції, розділ 4 Тимчасових положень. Ця стаття уповноважує Президента України видавати укази з економічних питань, схвалені Кабінетом Міністрів України і підписані Прем'єр-міністром України протягом трьох років з дня набрання чинності Конституцією України, які не врегульовані законами. При цьому Президент має подати відповідний законопроект до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 Конституції. Ще одним повноваженням Президента України є право вето на закони, прийняті Верховною Радою, за винятком законів про внесення змін до Конституції. Це

право вето дозволяє Президенту повертати відхилені закони до Верховної Ради для повторного розгляду, як це передбачено пунктом 30 статті 106 Конституції. Частина 6 статті 106 Конституції України дає Президенту право ініціювати проведення всеукраїнського референдуму про внесення змін до Конституції України.

По-п'яте, Президент має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України (п. 8 ст. 106) та призначити позачергові вибори до Верховної Ради України (п. 7 ст. 106). [54, с. 111]. Повноваження Президента щодо виконавчої влади визначаються різними статтями Конституції. Стаття 106 Конституції за своєю правовою природою також є елементом механізму взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади. Наприклад, запропозицією депутатської фракції Верховної Ради України Президент має право внести до Верховної Ради України подання про призначення Прем'єр-міністра України не пізніше як на 15-й день з дня отримання Верховною Радою України зазначеної пропозиції (стаття 9). Верховна Рада України вносить подання про призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ України (стаття 10), а також подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (стаття 14) [54, с. 112].

Це свідчить про те, що Президент України займає особливе становище в системі поділу влади і знаходиться в певному сенсі "поза" системою поділу влади. Однак це не заперечує того факту, що глава української держави перебуває "всередині" (а не на вершині) адміністративної системи і у своїй практичній діяльності активно взаємодіє з усіма трьома гілками державної влади.

Отже, держава - це організація публічної політичної влади, яка існує на певній соціальній основі, виступає офіційним представником суспільства в цілому і забезпечує реалізацію його політики через державні структури. Ні поділ, ні взаємодія різних гілок державної влади не повинні бути самоціллю. Розмежування гілок влади не повинно призводити до їхньої конфронтації, а

їхня інтеграція чи компромісні домовленості не повинні призводити до їхнього злиття, тобто до знищення самого поділу між ними. Державні інститути повинні діяти так, щоб гарантувати і захищати права людини, сприяти соціальній інтеграції, участі громадян в управлінні та інтеграції суспільних ресурсів для підвищення загального добробуту, стимулювати прогресивний соціальний і національний розвиток.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Особливості розвитку політичної системи України

Поняття політичної реформи включає в себе всі складові, які передбачають реформування системи політичних відносин у суспільстві через артикуляцію політичних інтересів, раціоналізацію політичної діяльності, які з не поліпшення політичної свідомості суспільства та формування політичної культури активістського типу. Таким чином, політична реформа – це законодавчі зміни в політичній системі, політична трансформація, перебудова політичного життя та зміна існуючих суспільно-політичних відносин відповідно до цивілізованих умов розвитку суспільства. Політична реформа визначається як політика компромісу між правлячим класом і його соціальними опонентами, політика зміни окремих її астин з метою збереження соціально-політичної системи в цілому [37, с.8].

Перші кроки до реформування політичної системи України були зроблені на початку 1990-х років. Значною мірою це відбулося під тиском загальносоюзного процесу, але українські громадські та опозиційні організації також мали значний вплив. Було прийнято Декларацію про державний суверенітет України, закон про економічну самостійність Української РСР, внесено зміни до Конституції, які дозволили політичний плюралізм, сформовано нові урядові інституції, такі як Кабінет Міністрів. Також було прийнято закон про особливості регіонального управління.

Перші роки після здобуття незалежності були періодом зростаючих потрясінь. Політична система зіткнулася зі складними викликами в економічній, соціальній та духовній сферах. Однак було очевидно, що не було організованого агента таких змін. Опозиційні партії не змогли прийти до влади і, більше того, об'єдналися з державною бюрократією. Натомість сама бюрократія була децентралізована. Якщо за радянських часів вона була

об'єднана під керівництвом Комуністичної партії, то зараз політична система сповнена протиріч: президент і уряд, президент і парламент, державна адміністрація і парламент і так далі.

В українській політичній науці існують різні точки зору щодо визначення типу політичної системи в нашій державі, що пояснюється не лише різними методами, але, насамперед, складністю та неоднозначністю українського політичного процесу, взаємопов'язаного як тоталітарна система рухалася до трансформації демократії. Як таке, його визначення варіюється в широкому діапазоні – від посткомуністичного та постсоціалістичного до постколоніального, посттоталітарного тощо. Спільним для всіх точок зору є, по-перше, визнання того, що в нашій державі активно формується новий тип політичної системи (тобто її перехідний характер), а по-друге, твердження про те, що Україна обрала демократичний тип політичної системи на цей складний шлях трансформації. Для розкриття особливостей формування політичної системи України необхідно розглянути деякі фактори, що зумовлюють цей процес:

- Україна в силу історичних причин протягом століть не була повністю державною;

- протягом понад трьох століть входження України до складу Російської імперії неминуче позначатиметься на політичній структурі та політичній свідомості українського суспільства;

- Жорстока експлуатація народу кріпацтвом і наруга над його гідністю формою «соціалізму», зневага культурними традиціями не могли не призвести до пробудження національної свідомості, розвитку національно-патріотичної ідеології, а насамперед, націоналістична ідеологія. Незалежна держава, заснована на національних традиціях.

Відповідно до культурологічних концепцій, політичну систему України можна віднести до східноправославної цивілізації, для якої характерні дуже сильна державна бюрократія, ідеологічна обробка населення церквою та державою.

З погляду характеру та масштабів здійснення владних управлінських функцій українська політична система поєднує елементи її трьох різновидів – адміністративно-командної, змагальної та соціопримирливої систем. Хоча Конституція закріпила ідеал соціопримирливої системи, насправді його здійснення гальмується уповільненим перетворенням у всіх сферах економічного і політичного життя.

Громадянське суспільство також не домоглося освоєти сили. Зрештою, серед нових партій стався розкол, деякі із них, як зазначалося вище, утворили альянси з владою. Суспільство не змогло виробити нових форм взаємодії-громадяни були зайняті особистим виживанням [42, с.26].

Створення незалежних атрибутів продовжилося прийняттям нової редакції Закону «Про місцеве самоврядування», вертикальною інтеграцією інститутів місцевого самоврядування, приватизацією та лібералізацією фінансової політики. Проте в цілому реформи, спрямовані на піднесення політичної системи на новий рівень, були несистемними, непослідовними та незавершеними, зі спробою створити конституційний процес. На громадське обговорення винесено проект конституції, який, до речі, містить цікаві положення, зокрема розділ «Громадянське суспільство і держава». Політичне протистояння не дало завершити цей процес. Є спроби активізувати виборчу систему. Політичні партії та громадські організації розробили кілька проектів нового закону, які передбачають гібридну систему. Однак політично розділена національна економічна бюрократія, яка домінує в парламенті, не бажає впливати на опонентів усередині партії, що в кінцевому підсумку призводить до збереження мажоритарної системи. [28, с.204].

Для типу держав, якою була Україна на момент проголошення незалежності, чинник політичних трансформацій, формування політичної довіри та політичної мобілізації має залишатися пріоритетним як тоді, так і зараз. Незважаючи на певні позитивні зміни демократичного характеру, які були здійснені в першій половині 1990-х рр. XX ст. політична система України

виявилася неефективною у вирішенні політичних, економічних і соціальних проблем. Причини такого стану:

а) неспроможність визначеного Конституцією України механізму стримувань і противаг у функціонуванні владних структур – звідси неефективність їх діяльності та втрата довіри з боку громадян;

б) незахищеність принципу верховенства права в усіх сферах суспільного життя;

в) несформованість нової політичної еліти та її невідповідність до вирішення загальнодержавних завдань [50, с.2].

Символічним завершенням цього етапу реформи стало прийняття закону про особливості регіонального управління, що посилює загрозу подальшого розпаду влади.

Слід зазначити, що в публікаціях науковців і практичних політиків є спроби такої періодизації, а саме виокремлюються наступні етапи. Перший етап – «романтичний», який розпочався в 1991 році і тривав до кінця 1994 року і завершився прозаїчними достроковими парламентськими та президентськими виборами. Другий етап з 1994 по 1999-2000 рр. практично всі автори називають «прагматичним». Оскільки реально йшов пошук і розробка шляхів реформування суспільства, в тому числі політичної системи. І третій етап, пов'язаний з результатами президентських виборів 1999 року.

Слід підкреслити такий етап реформування, який виділяється, як правило, з 1996 по 2004 рр. Однак ця постановка базується на критеріях форми державного управління. Водночас, якщо розглядати інші критерії, то слід зазначити, що конкретний строк не є зрозумілим. Роки з 1994 по 1999 рік стали періодом консолідації для класу менеджменту зі встановленням нових систем власності та засобів виробництва, а також поступовою структурою правлячої бюрократії. Першим кроком Президента Л. Кучми було створення вертикалі виконавчої влади. У серпні 1994 року було видано розпорядження про визначення голови ради, відповідального за здійснення адміністративної децентралізації. З цих питань голови обласних рад та їх виконавчих комітетів

підзвітні та підконтрольні президенту, а голови обласних рад - головам обласних рад і через них - президенту. Але така система нестабільна. Вертикаль повноважень, що діє указом, суперечить Конституції. Президент також не має ефективних важелів впливу на КМУ. Тому подальший розвиток державного управління був спрямований на впровадження ідей Президента в законодавче поле. Наслідком стало підписання Конституційного договору. Останній чітко регламентував відносини глави держави з урядом та місцевими органами виконавчої влади. Наступним кроком стало прийняття нової Конституції. Форма правління, закладена в Конституції, називається президентсько-парламентською. Прем'єр-міністра затверджує Президент за згодою парламенту. Те саме стосувалося й деяких інших осіб – генпрокурора, керівників СБУ, ФСМУ тощо. При цьому президент міг звільнити їх без згоди Верховної Ради. Члени Кабінету також призначалися главою держави, але за поданням прем'єр-міністра. Аналогічним був порядок призначення голів місцевих державних адміністрацій. Крім того, потужним інструментом впливу Президента було право вето на закони. Його вдалося подолати лише 300 голосами, що було важко. Що стосується регіональної системи управління, то в Конституції державне управління було кадрове відокремлено від місцевого самоврядування. Останнє було визначено як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Пізніше Верховна Рада ухвалила закони "Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про місцеві державні адміністрації". Але політична практика призвела до того, що державні адміністрації взяли гору над радами. Це було зумовлено їхнім контролем над фінансовими та матеріальними потоками, складною системою делегованих повноважень тощо. Тому законодавче регулювання політичних відносин відзначалося передачею повноважень Президенту, що підкріплювалося неформальними практиками. Таким чином глава держави консолідував під своїм керівництвом державну бюрократію та більшу частину політичної бюрократії. Такий режим мав потенціал еволюції до авторитаризму [38, с.203].

Реформа політичної системи зазначеного етапу була не просто незавершеною, але й не призвела до формування її нової якості, не наблизилася до суспільства. Крім того, напередодні виборів 2004 року політична система опинилася в глухому куті.

У грудні 2004 року Верховна Рада України прийняла закон "Провнесення змін до Конституції України", що ознаменував початок нової ери. Закон, також відомий як Закон про політичну реформу, визначає перехід від президентсько-парламентської системи до парламентсько-президентської. Зміни також передбачають формування уряду коаліцією парламентських фракцій та продовження терміну повноважень Верховної Ради до п'яти років. Закон набув чинності 1 січня 2006 року. З переходом від парламентсько-президентської до республіканської форми правління відбулися значні зміни у перерозподілі повноважень між президентом і міністрами. Верховній Раді було доручено призначати Прем'єр-міністра та формувати уряд, а також було запроваджено концепцію відповідальності міністрів перед парламентом. Таким чином, Верховна Рада була визнана органом, який обирає Прем'єр-міністра за поданням Президента України, відповідно до вище згаданого закону. Верховна Рада була відповідальною як за призначення Прем'єр-міністра, так і за формування Уряду. Реформа також запровадила систему парламентської підзвітності міністрів. Відповідно до зазначеного закону Верховна Рада визначається Прем'єр-міністром за поданням Президента України. Президент подає кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра за поданням коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді або депутатської фракції більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради. Міністра оборони та міністра закордонних справ пропонує Президент, а інших членів Кабінету Міністрів – Верховна Рада. Цей процес знаменує значну передачу повноважень у формуванні вищого органу виконавчої влади від глави держави до парламенту. Останній має право оцінювати та приймати рішення

про затвердження Програми Кабінету Міністрів та контролює її функціонування [36].

Реформа 2004 року, не розвиваючи системи зв'язків політичних сил з іншими соціальними групами, лише посилила протистояння, яке перекинулося на нові сфери суспільного життя – судову систему, обласну адміністрацію тощо.

Протягом 2005 - 2009 років в країні відбулася низка подій. По-перше, це «постмайданний» період. Незважаючи на те, що масові демонстрації 2004 року були спровоковані елітами, вони, тим не менш, знову пробудили громадську енергію. Крім того, після виборів нова влада мала значні повноваження і, відповідно, шанси консолідувати суспільство в ім'я реформ. Цього не сталося. Натомість виник внутрішній конфлікт у лавах сил, які прийшли до влади. По-друге, це події 2006 року, коли утворився тимчасовий альянс між партіями «Наша Україна» та «Антикризова коаліція». Вона досить швидко розпалася, що пояснювалося протиріччями між ідеологічними гаслами, корпоративними та особистими протиріччями. Нарешті, спроба створення коаліції між Партією регіонів і БЮТ у 2009 році.

Гостре протистояння призвело до подальшого зниження ефективності державної влади та всієї політичної системи, деградації функцій і непроведення необхідних реформ. Фактично реформа обмежилася взаємовідносинами державних установ, не торкаючись глибинних основ суспільного життя. Конституційний Суд України визнав таким, що суперечить Конституції України Закон від 8 грудня 2004 року № 2222-IV "Про внесення змін до Конституції України" через порушення порядку його розгляду та прийняття. Так, Конституційний Суд України оновив Конституцію 1996 р. та чинність президентсько-парламентської форми правління [37, с.18].

Сучасний етап розвитку країни характеризується затяжними кризовими ситуаціями в політичній сфері. Політичні скандали, які завдали шкоди не лише вищим посадовцям, а й усій країні, не припиняться. Країна

переживає своєрідний синдром політичної втоми. Частішає поведінка, яка може призвести до соціальних вибухів.

Виходячи з цього, Указом Президента України від 21 лютого 2011 року № 224/2011 підтримано ініціативу створення Конституційної Асамблеї для підготовки змін до Конституції України. Реалізувати конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами, забезпечити представницький характер формування Конституційної Асамблеї, зокрема на основі професіоналізму та наукових знань, а також ініціювати її діяльність на демократичних засадах колегіальності, гласності, гласності та відкритості Указом Президента України від 25 січня 2012 року № 31/2012 затверджено Концепцію формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї. 17 травня 2012 року на підставі Указу Президента України № 328/2012 утворено Конституційну Асамблею як спеціальний допоміжний орган при Президентові України. Завданням якого є розробка узгоджених пропозицій щодо зміни Основного Закону нашої держави [30, с.15].

Ініціатива Президента України щодо конституційних змін була започаткована, виходячи з чіткого усвідомлення необхідності невідкладного та фундаментального реформування політичної системи України, що неодмінно вимагає реформування конституційних засад цієї системи.

Зовнішня агресія Російської Федерації та анексія нею частини території нашої країни стала найважливішим зовнішньополітичним чинником, який впливає на реформування нашої країни та є серйозним випробуванням для держави. Березень 2014 року назавжди залишиться в пам'яті як переломний момент в історії українсько-російських і світових відносин. За цей час Росія зробила спробу розпочати низку незворотних дій, які б дестабілізували політичний та безпековий баланс у Європі. Якби ця спроба була успішною, це означало б руйнування системи, яка була відносно стабільною протягом багатьох років, і стало б найважливішою подією початку 21 століття. Після Другої світової війни міжнародному співтовариству знадобилося три десятиліття, щоб консолідувати як політичні, так і територіальні результати

війни. Саме тоді було узгоджено та втілено в життя принципи мирного співіснування. Протягом майже 40 років міжнародна спільнота намагалася жити за цими принципами, визнаючи святість кордонів, важливість територіальної цілісності та принцип невтручання у внутрішні справи інших суверенних держав. Однак навесні 2014 року РФ порушила ці принципи і, як наслідок, порушила світовий порядок. Україна неочікувано і мимоволі стала ключовою ареною для нових геополітичних маневрів, ставши не суб'єктом, а радше об'єктом цих політичних процесів. Країна, яка добровільно відмовилася від третього у світі ядерного арсеналу, стала жертвою військової агресії. Після українського прецеденту подальша реалізація політики нерозповсюдження ядерної зброї та забезпечення чинності міжнародних договорів опинилися під загрозою. Імперські омани російського керівництва призвели до відкритої військової та інформаційної агресії проти Української держави. Міф про «братні народи» зламано прикладами кулеметів і розтопано армійськими черевиками. Агресор продемонстрував власне розуміння «стратегії добросусідства», яка є нічим іншим, як порушенням міжнародних договорів та статуту ООН, спробою збройного знищення територіальної цілісності та політичної незалежності України.

Євромайдан привів до влади переважно політиків із певним (і не завжди позитивним) управлінським досвідом, набутим, зокрема, у період після «помаранчевого» Майдану. І влада, і суспільство повинні зробити висновки з прорахунків того періоду. Водночас переважна більшість раніше задекларованих і навіть започаткованих реформ не стали консолідуючим чинником суспільного розвитку, ефективним інструментом позитивних змін. Наразі вони переважно залишаються анонсованими, затвердженими, але не реалізованими.

У 2015 році президентська ініціатива щодо впровадження реформ в Україні була представлена у вигляді програми «Стратегія реформ – 2020», а згодом – затверджена Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Проблема децентралізації стала домінуючою у полі української політики одразу після повалення авторитарного режиму на фоні посилення соціальної інтеграції, єдності української нації у протистоянні ворогу, захисту територіальної цілісності держави. Орієнтація на соціальну інтеграцію, формування єдиної політичної нації в Україні, оптимізація відносин між центром і регіонами, розвиток місцевого самоврядування, становлення громадянського суспільства вимагали також переформатування системи управління, удосконалення системи самоврядування, посилення ролі громад та розширення повноважень місцевої влади у прийнятті важливих для регіону рішень. А вітчизняний досвід суспільних перетворень показує, що спроби політико-правових реформ щоразу актуалізують проблему децентралізації, розвитку система місцевого самоврядування та територіальна організація влади.

2.2. Досвід реформування політичної системи в Україні

Політична система суспільства пов'язана з особливою сферою діяльності суб'єктів політики як система взаємоузгоджених і взаємообумовлених дій держави, політичних партій, політичних громадських об'єднань, політичних рухів, спрямованих на реалізацію своїх інтересів у боротьбі за державну владу, його утримання та використання. У всі часи питання політики розглядалося разом з питаннями влади і держави. Метою політичної системи є сприяння інтеграції, прогресу та досягненню головних цілей суспільства. Політична система України визначається як сукупність політичних об'єднань, правових і політичних принципів, установ і концепцій, пов'язаних із встановленням і функціонуванням влади, а також управлінням суспільством. Україна прийняла демократичну модель політичної структури, за якою вона зараз працює. На політичну систему в Україні впливає низка взаємопов'язаних, але відмінних компонентів правової системи. Закон

регулює поведінку індивідів як у суспільстві загалом, так і в самій політичній системі, диктуючи формалізовані відносини, які впливають на ставлення та дії тих, хто залучений до політичної структури. Обізнаність і розуміння правової системи політичними суб'єктами та політики, прийнятої для формування державотворення та політичних механізмів у суспільстві, мають вирішальне значення для ефективності політичної системи. Захисна та регулятивна функції закону загально визнані як основні функції. Що стосується останнього, то воно здійснюється завдяки усвідомленню індивідами обов'язковості правових норм і принципів, сприйняттю критеріїв правильності, соціальної виправданості поведінки суб'єктів політичної системи. Виходячи з цього твердження, можна зазначити, що всі суб'єкти політичної системи мають певний рівень політичної правосвідомості та потребують знання та розуміння як права, так і інших політико-правових явищ, що зумовлює залежність особи від суспільства. Політична система України нині перебуває на етапі розвитку всіх її структурних елементів, а також наповнення функцій новим змістом, що відповідає статусу незалежної незалежної держави. Становлення та розвиток державного устрою України відбувається в період процесів реформування як сучасного суспільства, так і самої держави та всієї політичної системи. У політичній системі України спостерігаються позитивні інноваційні зміни, які яскраво виражаються у поступовій політичній структуризації суспільства, незавершеності процесів функціонування політичних партій, які, у свою чергу, прагнуть використовувати політичний досвід минулого з урахуванням змісту та специфіки політичного розвитку інших країн на сучасному етапі [15, с. 22].

Аналізуючи розвиток багатопартійності, можна спрогнозувати, що партійна система в Україні поступово трансформуватиметься з атомізованої з великою кількістю дрібних маловпливових партій до стабільнішої системи поляризованого плюралізму з його класичним поділом на лівих, правих, і центр. Адже немає іншої інституції, окрім політичних партій, яка б успішніше справлялася з трьома найважливішими функціями – передачею влади,

політичною мобілізацією мас і легітимацією існуючого режиму. Для визначення етапів такого переходу важливим напрямком дослідження є особливості формування політичних інститутів у різних соціально-економічних умовах, функціонування державних систем в умовах глобалізації та регіоналізації. Нормативна складова також є важливим фактором, що впливає на розвиток політичних інститутів. Конституція України визначила принципи формування та розвитку політичної системи, закріпила функції окремих її елементів, розкрила зміст та особливості діяльності держави в політичній системі [18, с.143].

Сьогодні в державі відбувається процес формування нової політичної системи, що виявляється у формуванні системи органів місцевого самоврядування, запровадженні інституту президентської влади, розподілі державної влади та наявності механізм стримувань і противаг. З погляду особливостей загальносистемних якостей політична система України характеризується як:

- відносно стабільна (на поверхні) система, яка може легко трансформуватися в нестабільну внаслідок поглиблення конфліктів між основними політичними блоками, у тому числі всередині державного механізму;
- система з відносно низькими темпами соціальних процесів і недостатньо сприйнятлива до соціальних інновацій;
- молода незалежна система, яка фактично не має достатньо ефективних сучасних традицій та досвіду самостійного функціонування;
- централізований, з окремими елементами регіоналізації та децентралізації;
- система, яка не виконує всього комплексу функцій, необхідних для забезпечення нормального функціонування цивілізованого суспільства;
- перехідна від закритої до відкритої системи;
- система, що діє в умовах надзвичайної, а не нормальної ситуації [35].

Основними напрямками формування і розвитку нової політичної системи України є:

- побудова демократичної, соціальної, правової держави;
- утвердження громадянського суспільства;
- подальший розвиток і вдосконалення політичних відносин, політичних принципів та норм;
- зростання політичної свідомості та політичної культури суспільства й особи;
- удосконалення діяльності засобів масової інформації [35].

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що політична система України має всі ознаки, властиві їй як суспільному утворенню, щоб ефективно та результативно функціонувати.

У процесі політичної трансформації та модернізації політичної системи необхідно шукати оптимальні шляхи переходу від командно-авторитарної системи до раціональної, щоб пом'якшити можливе зіткнення старих цінностей і норм політичного життя, традиційних для цієї політичної культури з новими модернізованими інституціями. Водночас виникає низка проблем, пов'язаних із модернізацією, а саме: неготовність самої системи до реформування державного політичного режиму; заміна неефективних політико-владних інститутів інститутами громадянського суспільства; необхідність подолання кризи легітимності. Проте формування інститутів громадянського суспільства відбувається складно, суперечливо, на фоні перманентних криз у політичній, економічній, соціальній та духовній сферах. Слід зазначити, що не завжди вдається запровадити верховенство права в усіх сферах громадянського суспільства. Політична еліта, яка перебуває при владі, часто не в змозі вирішити національні проблеми. ЗМІ є не стільки посередниками у відносинах між громадянським суспільством і державою, скільки використовуються для маніпулювання масовою свідомістю в інтересах їх власників і певних політичних сил [32, с.319].

Незважаючи на потужний людський, природний, економічний і науковий потенціал, Україна продовжує сповзати в глибоку системну кризу. Ні політична, ні економічна, ні судова реформи належним чином не проведені, суспільство політично не структуроване. Досвід України красномовно свідчить, що без вирішення ключових політичних проблем, без належної політичної організації суспільства будь-які економічні перетворення приречені на провал[1, с.329].

Процес становлення ринкової системи в Україні розпочався за відсутності сформованих ринкових структур, досвіду поведінки суб'єктів господарювання в ринковому середовищі. Це зумовлено деградацією державного управління економічними процесами, що у поєднанні з іншими аспектами діяльності держави призвело до гіперреcesії та гіперінфляції. За роки незалежності Україна втратила майже половину свого промислового та сільськогосподарського потенціалу. В ідеологічній сфері посилюється криза духовності, незахищеність багатьох людей у своєму майбутньому, порушення конституційних прав людини і громадянина. Міжконфесійні конфлікти, правовий нігілізм, злочинність, корупція, зростання ідеологічного авторитаризму, монополізація засобів масової інформації, поява заборонених сфер для критики, зубожіння інформаційної сфери деструктивно впливають на духовну сферу. У соціальній сфері не вдалося подолати поглиблення майнової нерівності, зупинити процес зубожіння більшості населення. Для соціально незахищених верств населення дедалі гостріше постає проблема фізичного виживання, знецінюються фактори, що гарантують соціальну стабільність[16, с.171].

Соціально-політичній нестабільності в Україні сприяє низка факторів. По-перше, політична еліта не змогла знайти вирішення державних питань за загальновизнаними правилами та нормами. Крім того, населення втратило довіру до влади, настало політичне виснаження. Зберігається соціальна нестабільність через погане управління державними справами та некомпетентність на всіх рівнях управління. Це ще більше посилюється

неефективною та нескоординованою діяльністю органів законодавчої та виконавчої влади. Порушено економічні зв'язки з пострадянськими державами, що призвело до кризи духовності та виникнення міжрелігійних конфліктів. Крім того, цьому сприяють правовий нігілізм серед населення, високий рівень злочинності та корупції, а також проблема впровадження демократичних принципів в інформаційній сфері. Протистояння органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, а також недосконалість механізму стримувань і протистоянь у діяльності органів державної влади ще більше призвели до політичного дисбалансу в суспільстві. [60, с.71].

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що діяльність політичної системи України розвивається на основі правових і політичних норм, моральних цінностей, звичаїв і традицій. Вони починають правила політичної поведінки та враховують вплив на суспільство. Правові норми закріплюються в законах і підзаконних актах: указах президента, постановах уряду, наказах, наказах міністерств, відомств органів виконавчої влади. Політичні норми закріплені в Конституції, законах, що регулюють політичні відносини, політичних документах держави і партій, міжнародних документах. Що стосується конституційних принципів, то вони закладають основи державного і суспільного ладу і водночас є головними цінностями країни. Наприклад, в економічній сфері це рівноправність приватної та інших форм власності, створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини; у соціальному – соціальне забезпечення; у духовно – світоглядній багатоплановості. А самі політичні рішення поширюються різними каналами комунікації, насамперед засобами масової інформації (газетами, радіо, телебаченням), і доводяться до відома населення. Якщо вони недостатньо продумані або не відповідають потребам і очікуванням громадян, то в суспільстві може виникнути реакція неприйняття, посиляться дестабілізаційні процеси [57, с.29].

Ще одним елементом політичної системи України є громадські організації. Вони розрізняють багато видів: професійні спілки, жіночі,

молодіжні, ветеранські, дитячі організації, науково-технічні, культурно-освітні, фізкультурно-спортивні та інші добровільні об'єднання громадян, творчі спілки, земляцтва, фонди, асоціації. Основні напрямки діяльності: участь у громадському бюджеті, проведення безкоштовних заходів, реалізація власних проектів для розвитку суспільних благ та громадських організацій. Основний ресурс їхньої діяльності – люди, які готові плідно та якісно працювати [36].

Процес глобальної інформатизації дедалі вагомніше впливає на життя тих, хто творив новітню історію України. Виклики інформаційної доби та відповіді політичної та культурної сфер сучасного українського суспільства є важливими проблемами сучасності, які потребують ретельного вивчення. Якщо спроектувати основні завдання соціально-політичної культури на пріоритети української політичної науки в умовах інформаційної доби, то їх ієрархія матиме такий вигляд:

- дослідження процесу формування політичної культури глобальної інформатизації України та основних індикаторів цього процесу, а також вивчення його внутрішніх і зовнішніх чинників;
- співвідношення низхідних (держава-суспільство) і висхідних (суспільство-держава) зв'язків у формуванні людських типів і моделей політичної поведінки;
- констеляція традицій та інновацій у розвитку політичної культури та політичної свідомості громадян, прогностичний аналіз ціннісних орієнтацій потенційних виборців та їх можливих уподобань;
- порівняння регіональних моделей рецепції сучасних політичних інститутів та моніторинг виникаючих проблемних ситуацій, зокрема рефлексія сучасного правового регулювання в масовій свідомості;
- вплив партійно-політичної системи на формування нової політичної культури інформаційної доби [32, с.324].

Таким чином, визначення типу політичної культури в цьому політичному просторі допоможе поєднати евристичні можливості

структурного та функціонального аналізу, оскільки політична культура мотивує політику, мобілізує політичний потенціал сучасності, групує учасників сучасного політичного процесу.

Тенденції розвитку політичної системи України наголошують на збереженні соціальних стандартів, що склалися за часів авторитарного режиму. Стрімкі зміни, що починаються з реформування державно-політичного устрою, як правило, супроводжуються відставанням змін у суспільній свідомості, що в умовах запровадження демократичних інститутів відповідним чином позначається на всьому законотворчому та державотворчому процесі.

Розподіл праці у здійсненні державної влади починається із самостійного здійснення влади кожним органом державної влади. Це не виключає взаємодії національних органів, у тому числі надання необхідної інформації, участь у підготовці чи розгляді питання. Однак ця взаємодія має здійснюватися на законодавчій основі [26, с.17]. Отже, політична система — це сукупність інститутів, які формують і розподіляють державну владу та керують суспільством і соціальними процесами для досягнення інтересів конкретних соціальних груп. Політична система монополізує владу в усьому суспільстві, визначає стратегії суспільного розвитку, забезпечує управління суспільними процесами політико-адміністративною державою, формує правову систему. Кожна система має свої певні переваги та запобіжні заходи, і кожна політична система встановлюється в суспільстві відповідно до стану справ у суспільстві, особливостей політичного розвитку, традицій і культури.

2.3. Проблеми реформування політичної системи в Україні

Дослідники вдаються до різних оцінок сучасної політичної системи України, називаючи її «пострадянською», «гібридною», «нестійкою», акцентуючи увагу на її «трансформації», «реформуванні» та «модернізації», стверджуючи, що «політична система України перебуває на етапі становлення

та активних трансформацій». Стверджується також, що «за роки незалежності в Україні сформувалася політична система, в якій абсолютна більшість населення відчужена від політики та процесу прийняття життєво важливих рішень, що її трансформація здійснювалася за допомогою політичної та конституційної реформ і що ця трансформація триває й досі.

Перехід до сучасної політичної системи не був абсолютно незворотним і поступальним процесом зміни системних якостей політичного життя та становлення політичної демократії. Створення нового політичного порядку пов'язане з переходом на інші принципи і механізми соціальної еволюції, і цей перехід характеризувався низкою суперечностей. По-перше, процеси раціоналізації суспільних стосунків, затвердження універсальних принципів ефективності, доцільності та індивідуалізму, формування і закріплення демократичних інститутів натрапляли на колективістські цінності, на картину світу, що панувала раніше, і, нарешті, на самобутні традиції і звичаї, які передавалися з покоління до покоління. Ринкові відносини диференціювали суспільство за видами діяльності, рівнем життя, соціального статусу та устремліннями. Потреби, які динамічно розвивалися, і пов'язана з цим поява нового розподілу праці вступили у суперечність з колишніми політичними інститутами, орієнтованими на політичну єдність суспільства і цінності соціальної рівності і колективізму. Тому цілком закономірно, що перехід від авторитарно-тоталітарної політичної системи до демократичної пов'язаний з можливістю або навіть неминучістю криз політичного розвитку. У всіх цих суперечливих процесах значну, а часто вирішальну роль відіграли напрям, характер і темпи змін у політичній системі суспільства. Закономірністю було те, що процеси, які відбувалися у політичній системі в трансформаційні періоди, істотно впливали на результати перетворень в усьому суспільстві. Для України потреба і необхідність модернізації була зумовлена переважно зовнішніми історичними обставинами. Вони визначили час і темпи початку модернізації, конкретні завдання і поведінку основних соціальних груп. Досліджувати політичну систему України упродовж тридцяти років

незалежності доречно через державні інституціоналізовані організації, систему їх зв'язків та взаємодій, тобто за допомогою інституційного підходу [35].

На початку 1990-х рр. перед Україною постала необхідність здійснення широких реформ, які були викликані політичною та соціально-економічною ситуацією у зв'язку з проголошенням незалежності України. Внаслідок розпаду Радянського Союзу та поразки комуністичної парадигми як політтехнології та економічної системи Україна була змушена майже миттєво й одночасно вирішувати низку завдань: формування держави, громадянського суспільства та ринкової економіки. Несамостійне минуле України зумовило суперечливий драматизм модернізації, фактичну відсутність зацікавлених у ній провідних суспільних груп і відносно пасивну реакцію суспільства на виклики історії. Головним завданням перших років державотворення було побудова державних структур, формування трьох основних гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової, що є невід'ємним атрибутом демократичної політичної системи.

Із здобуттям незалежності українське суспільство постало перед необхідністю успішного розв'язання чи не найголовнішого питання політичної системи – налагодження конструктивного діалогу між владою та громадянами. Трансформація традиційних політичних структур радянського зразка, поступовий та нелегкий процес становлення інституцій громадянського суспільства, посилення ролі та значення у соціально-політичному житті засобів масової інформації стали спочатку зовнішніми ознаками переходу українського соціуму від тоталітарних форм легітимації державної влади до демократичних. Далі був потрібний реальний успіх трансформаційних процесів політичної системи, але він був можливий лише тоді, коли реформи та їхні результати відповідають інтересам і сподіванням широких верств населення, а тому здобувають достатню суспільну підтримку [57, с.30].

Перші півроку незалежності виявили неспроможність парламенту ефективно здійснювати конституційні повноваження щодо виконавчої гілки влади, тому були потрібні як структурні зміни, так і зміни внутрішньо організаційних зв'язків між різними рівнями і ланками політичної системи. Верховна Рада України намагалася вирішити ці питання найпростіше, шляхом розширення повноважень Президента.

Велике значення для розбудови демократичної держави та реалізації принципу верховенства права мала судова реформа. Судова влада була виведена за межі прерогатив президента. Верховна Рада України обирала Верховний Суд, суддів обласних і Київського міського судів, призначала арбітрів Вищого арбітражного суду, а також арбітрів областей і міста Києва. Передбачалося створити принципово нову систему судової влади. Проте формування судової влади відбувалося досить повільно і поверхово. Протягом 1992–1996 років Верховна Рада України не прийняла концепцію судової реформи, не було сформовано Конституційний Суд, хоча закон про її доцільність було прийнято в червні 1992 року.

На виконання Конституції та постанов Верховної Ради України Указом Президента України від 25 лютого 1992 року № 98 внесено суттєві зміни до системи центральних органів державної виконавчої влади України. Зокрема, було ліквідовано Інститут державних міністрів України, оскільки він не виправдав себе. Власне, розпочалася адміністративна реформа в Україні та пошук оптимальної моделі організації виконавчої влади в державі, механізм якої будувався на принципі поділу влади [62, с.112].

Суттєві зміни торкнулися і центральних органів виконавчої влади. Так, Указом Президента України від 4 травня 1992 р. № 290 «Про міністерство України» з метою перебудови діяльності міністерств як центральних органів державної виконавчої влади України відповідно до умов переходу до ринкової економіки було встановлено їх основні функції.

Важливі зміни були започатковані у системі місцевого самоврядування. Затверджено Закони України «Про місцеві Ради народних депутатів

Української РСР і місцеве самоврядування» (1990 р.) та «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» (1992 р.). Вертикаль виконавчої влади виявилася неефективною. Уряд практично втратив контроль над регіонами. У цих умовах державний апарат працював з перебоями, влада на місцях виявилася недієздатною. Тому реформували діяльність місцевих рад, обмеживши їх обов'язками місцевого та регіонального самоврядування.

Закони 1991–1992 рр. створили в Україні передумови для формування президентсько-парламентської республіки і водночас заклали основи для подальших суперечностей між гілками влади. Це був відносно безконфліктний період в Україні (вересень 1991 р. – липень 1992 р.), своєрідний «інерційний слід» від ейфорії проголошення незалежності України. Однак різке падіння виробництва і зниження життєвого рівня громадян призвели до «криз влади» у формі наростання політичного конфлікту восени 1992 р. по лінії Верховна Рада – Кабінет Міністрів. Суперечності між парламентом і урядом віддзеркалювалися і відносинами між Головою уряду та Президентом [49, с.50].

Нові риси президентсько-парламентської республіки в Україні поєднувалися у той час з рудиментами правління радянських часів, що яскраво позначалося на організації публічної влади на місцях. Фактично поділ влади відбувся на рівні вищих та центральних органів держави, а на місцях і далі діяла система рад з їх виконавчими комітетами. Внаслідок цього Президент як глававиконавчої влади не мав реального впливу на місцеві виконавчорозпорядчі органи, що суттєво знижувало ефективність роботи державного апарату. З'явилася об'єктивна потреба здійснити законодавчі зміни в організації влади на місцях і створити виконавчу вертикаль від загальнодержавного рівня до рівня областей і районів. З цією метою 5 березня 1992 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Представника Президента України», яким започатковувалася нова система місцевих органів виконавчої влади загальної компетенції [32, с.327].

Упродовж жовтня 1993 р.–травня 1994 р. на перший план вийшов конфлікт Президент – парламент. Найбільш чітко це проявилось у питанні щодо організації виконавчої влади на місцях. Практика запровадження місцевих державних адміністрацій у 1992–1993 рр. породила певні проблеми, пов'язані з «двовладдям», коли главі місцевої державної адміністрації активно протистояв голова відповідної місцевої ради. Після «роздержавлення» місцевих рад прихильники радянської влади вимагали скасування інституту Представників Президента та відновлення старої системи місцевої влади. Під їх тиском Верховна Рада України ухвалила у лютому 1994 р. закон, згідно з яким після місцевих виборів у червні 1994 р. цей інститут мав скасовуватися, а місцеві державні адміністрації мали трансформуватися у виконкоми місцевих рад.

Наприкінці 1996 р тимчасовий спокій у стосунках між парламентом і Президентом, який встановився із прийняттям Конституції, завершився. Об'єктивною причиною була спроба змінити баланс повноважень між гілками влади, суб'єктивною – особисті стосунки між Л. Кучмою та Головою Верховної Ради О. Морозом. Причини конфлікту полягали у намаганні О. Мороза внести зміни до Конституції з метою перерозподілу повноважень на користь Верховної Ради України. Зі свого боку, Президент Л. Кучма своїми указами почав перепризначати обраних посадовців в областях і районах. Тим самим слабкий баланс між гілками влади був порушений. Уже влітку 1997 р. протистояння між гілками влади сягнуло апогею. Парламент намагався внести зміни до Конституції з метою обмеження повноважень Президента. Відбувалися конфлікти навколо прийняття законів, які б мали регулювати повноваження органів влади як у центрі, так і на місцях, тривала боротьба за призначення посадових осіб. У жовтні 1996 р. виник конфлікт між парламентом і Президентом з приводу призначення голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України без згоди законодавчого органу, що означало спробу глави держави фактично встановити контроль над «четвертою гілкою влади» [41, с.94].

Взаємодія політичних інститутів в Україні після президентських виборів 1999 р. визначалася боротьбою між головними політичними акторами, які часто вдавалися до нелегітимних методів здобуття влади. Замість цілісної вертикалі влади існувала доволі складна система, у якій не було центру стратегічного планування розвитку країни, а тодішній Президент України Л. Кучма лише забезпечував баланс між різними фінансово-промисловими колами, між різними вертикалями, спираючись на потенціал силових відомств та застосовуючи засоби жорсткого кадрового втручання. Основними інструментами влади в Україні були фактично неконституційні органи – Адміністрація Президента і Державна податкова адміністрація. Водночас правова регламентація суттєво звужувала можливості будь-якого суб'єкта політичної чи господарської діяльності в Україні.

Парламентські вибори 2002 р. мали недемократичний характер. Президент Л. Кучма продовжував політику встановлення контролю над парламентом. Це проявилось у втручанні у процеси обрання керівництва Верховної Ради України, розподілу керівних посад у парламентських комітетах, формування коаліційного уряду. Починаючи з 2002 р. відбувається зміна стосунків між опозиційною частиною парламенту та Президентом, загострення боротьби між ними було зумовлене наближенням президентських виборів.

Взаємодія Верховної Ради України з новообраними Президентом України В.Ющенком та новопризначеним урядом з самого початку виявилася надто складною і проблемною, адже у парламенті переважали політичні суперники президентської команди. Ускладнювало ситуацію ще й те, що у команді Президента не було єдності щодо стратегічного плану розвитку держави. Це з самого початку заклало підстави для взаємної системної недовіри до представників різних гілок влади. Розпочалися процеси, які блокували зміни, і насамперед політичну реформу, запропоновану президентською командою [38, с.207].

Із впровадженням конституційних змін в управлінську та політичну практику ще більшою мірою поглибилася проблема політичної відповідальності бізнесу та влади та розділення їхніх функцій. На практиці ж відбулося посилення процесу поєднання економічної та державної влади в особі бізнес-еліти, насамперед в інститутах представницької, законодавчої та виконавчої влади. Конституційні зміни 2004 р. передбачали й перехід до пропорційної виборчої системи, який дозволив би забезпечити чітку фракційну структурування парламенту та посилити його вплив на формування уряду. Проти такої системи виступив Президент України та депутати, обрані у мажоритарних округах. Глава держави не був зацікавлений у звуженні свого впливу на формування та діяльність Кабінету Міністрів України, депутати-мажоритарники – у втраті шансів бути обраними до парламенту [17].

Суперечності та конфлікти у процесі імплементації політичної реформи позначилися, упершу чергу, на владному трикутнику: президент–парламент–уряд, де актуалізувалися питання вдосконалення політичної системи України.

Конституційні зміни небезпечно порушували баланс владних повноважень, що склався після внесення змін до Конституції. Головною причиною конфліктних взаємин між Президентом України, коаліцією депутатських фракцій та Урядом була недостатня урегульованість і деталізація у Конституції питань розподілу повноважень і процедур взаємодії між гілками й інститутами влади. Невід’ємною складовою політичної системи України у 2005–2009 рр. були протиріччя й конфлікти між основними учасниками політичного процесу щодо перерозподілу владних повноважень. Це було наслідком конституційної невизначеності важливих потенційних питань у владному трикутнику.

Пріоритетними напрямками модернізації політичної системи були євроінтеграційні перспективи України. Головним питанням євроінтеграційного процесу було укладання Угоди про асоціацію, яка б започаткувала якісно новий етап у відносинах між Україною та ЄС – перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної

інтеграції¹²³. Упродовж 2010–2011 рр. було здійснено низку практичних кроків із проведення конституційної, адміністративної реформи, реформи виборчої, судової систем, боротьби із корупцією, які визначені пріоритетами Порядку денного асоціації Україна–ЄС та пов'язані із зобов'язаннями, що виникнуть після набрання чинності Угоди про асоціацію. Декларуючи євроінтеграційні перспективи, команда В. Януковича та М. Азарова продовжувала лавірування між Європейським Союзом та Російською Федерацією і, врешті решт, у грудні 2013 р. обрала відмову від ратифікації угоди про співробітництво з ЄС., що спровокувало масові протести у столиці і всій Україні [14, с.221].

Під впливом подій грудня 2013 р.– лютого 2014 р., які увійшли в історію як Революція Гідності, відбувалася зміна державної влади. Перед Україною відкрилися нові можливості для докорінного реформування публічних інститутів, оновлення державної влади, радикального перегляду системи відносин між громадянином, суспільством і державою.

Незважаючи на наявність низки законів, держава не мала реальних військових можливостей для повноцінного захисту своїх громадян і своєї території, до того ж і здійснені кроки супроводжувалися структурними і системними помилками. Зокрема, не було взято до належної уваги застереження: «Проти нас іде не тільки військова агресія, проти нас іде інформаційна війна» і пояснити, що «завдяки цій інформаційній війні головні проблеми на сьогоднішній день нашої держави уже навіть не на східних кордонах. Головні проблеми – це всередині нашої країни, де наші опоненти, наші вороги використовують будь-які можливості для провокацій і дестабілізації ситуації». Так, унадзвичайно важливому Рішенні РНБОУ «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» (01.03.2014), затвердженому Верховною Радою України та введеному у дію указом Президента України, жодним чином не йшлося про інформаційну безпеку держави.

В умовах російсько-української війни та окупації Криму планувалась модернізація політичної системи України – адміністративно-територіальна реформа; розробка ефективної та прозорої виборчої формули для виборів депутатів усіх рівнів; запровадження двопалатного парламенту; перехід від президентської моделі до змішаної політичної моделі з наявністю трьох впливових політичних центрів – президента, уряду, парламенту. Аналітики стверджували, що «реформа політичної системи України має призвести до появи стабільних, збалансованих та ефективних сучасних державних інститутів з чітко визначеною сферою компетенції та формалізованими політичними практиками».

Основним пріоритетом реформування політичної системи країни упродовж 2016 р. було визначено «забезпечення її стабільності та захист принципів демократичного урядування від внутрішніх і зовнішніх загроз». Водночас визнавалася слабкість та вразливість української політичної системи, зумовлені відсутністю сталих політичних традицій і політичної культури, домінуванням у внутрішньополітичному просторі популізму та приватних політичних інтересів над загальнонаціональними, недостатнім унормуванням низки важливих питань у сфері створення, організації роботи і взаємодії, а також браком відповідальності окремих інститутів державного управління, високим рівнем корупції, у тому числі політичної [8, с.22].

Таким чином, упродовж тридцятиліття незалежності Україна не завершила пошук оптимальних для себе політичних, ідеологічних, економічних, соціальних, культурних засад і структур, унаслідок чого опинилася у розряді перехідних, маргінальних суспільств. Причини цього: нерішучість і спонтанність реформ; повільне реформування законодавчої бази та прийняті недійсні закони; протистояння між державними відомствами та некомпетентність української влади; недостатня увага та недосконалі механізми соціальної компенсації; великі бюрократичні, командно-адміністративні структури. наявність. Масована військова агресія

Російської Федерації проти України та введення воєнного стану не можуть не вплинути на політичні процеси в нашій державі. Цей вплив визначається не лише обмеженнями, які встановлює законодавство України про воєнний стан, як-от: призупинення виборів усіх рівнів органів влади; заборона референдумів, демонстрацій, мітингів тощо; формування військового управління тіло. Багато інших важливих факторів, спровокованих війною, вже змінюють внутрішній політичний простір України, створюючи різноманітні можливі сценарії майбутнього розвитку України. Навіть широке запровадження Військових адміністрацій у короткий термін не змінило суттєво ситуації на місцях.

Продовжує дискредитувати парламентаризм, зменшити роль парламенту, хоча ВРУ продовжує працювати і прийняла на 15% більше законів, ніж у мирний час.

Ще до війни в Україні спостерігалася партійна криза. Соціологічні опитування зафіксували низький рівень довіри громадян до партій, як і до політичних інститутів загалом. Все це супроводжувалося падінням популярності практично всіх політичних партій, і насамперед парламентських. Деякі з них опинилися в рейтингах популярності на кордоні, а той за межею подоланого 5%-го бар'єру. І це при тому, що серед позапарламентських партій не з'явилося потужних і перспективних проектів, які б гарантовано змогли конкурувати на майбутніх парламентських виборах. Усі нові партійні проекти теж опинилися на критичних 5% популярності. Таким чином, з початку війни більшість сторін не знайшли свого місця в умовах нових викликів і зникли з інформаційного поля країни. Багато партій було заборонено за їх спільну діяльність [35].

Якщо говорити про чинники впливу на політичний простір України, то не можна оминати ще одну проблему – зміну місця проживання значної частини виборців, багато з яких переїхали у безпечніші регіони України чи навіть опинилися за її межами. стан. Це, у свою чергу, ставить перед владою

завдання розробити механізми залучення цієї категорії громадян до політичних процесів, зокрема шляхом дистанційного голосування.

У зв'язку з цим важливо зазначити, що залежно від того, як і, головне, коли закінчиться війна, визначатимуться територія та час відновлення демократичних (зокрема, виборчих) процесів в Україні. Прифронтові чи різні деокуповані території (залежно від тривалості перебування під окупацією) не будуть включатися в політичні процеси з однаковою швидкістю. З цього випливає, що вперше в новітній історії України може виникнути ситуація, коли західні виборчі регіони матимуть вирішальний вплив на формування майбутнього політичного простору.

В умовах розвитку ситуації різної швидкості включення регіонів України в політичні процеси у разі закінчення війни протягом наступного року, або якщо війна переросте в більш тривалу, але територіально більшу чи менш локалізоване протистояння, яке, однак, не передбачатиме запуску виборчих процесів, зростатиме запит у суспільстві на залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень. І це буде викликом для влади, оскільки потребуватиме більш активного залучення окремих людей похилого віку (петиції, звернення, опитування) та формування нових каналів комунікації між владою та громадянами. Перш за все, це матиме шанс бути реалізованим на місцевому рівні.

Роль регіонів, їхнє значення змінюється вже сьогодні. По-перше, в ситуації згаданої вище кризи національних парламентських політичних партій завжди відбувається посилення регіональних партійних проектів. Але головне, що громадсько-політична активність переміщується з центру в регіон.

Водночас війна стала фактором консолідації суспільства незалежно від національної приналежності громадян. Особливої популярності набула ідея боротьби за свободу України від Російської Федерації, коли одним із результатів перемоги буде європейська та євроатлантична інтеграція нашої держави.

РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У РЕФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Формування і розвиток концепту публічної політики в Європі

У реформуванні політичної системи України поняття «публічна політика» є важливим, оскільки мова йде, особливо, про інтереси регіонів, які пов'язані з умовами реформи децентралізації. Дослідження концепцій європейської публічної політики є визначальним для розуміння змісту Розділу 3: Що саме має реалізувати Україна в процесі реформування пострадянської політичної системи? Знайти відповідь на це питання виявилось важко. В Україні немає спеціального дослідження цього поняття. Наукові публікації з публічної політики мають загальний характер, у деяких лише з перервами визначають поняття та характеризують їх зміст. Для підтвердження наведемо приклади таких досліджень. Так, у статті 2019 року Т. Малоголова посилається на дослідження Н. Беляєвої 2011 року, зазначаючи, що поняття «публічна політика», вперше введене в США, зводиться до розуміння поведінки держав. Хоча в Європі розуміння публічної політики розвинулося пізніше, ніж у Сполучених Штатах, і базувалося на «зростаючій нездатності сучасної держави вирішувати соціальні проблеми населення: держава повинна скасувати відповідальність за вирішення цих проблем і перекласти їх на уряд». інституцій." Громадянське суспільство, з одного боку, з іншого боку — до нейтральної влади — експертів, які виступають від імені науки. Т. Малоголова також відтворила фрагмент дослідження Н. Беляєвої «В «американській» традиції головним суб'єктом (актором) є публічна влада, держава, в «європейській» традиції немає головного актора, а громадськість політика Усі суб'єкти вважаються рівноправними учасниками прийняття рішень» [60, с.72].

О. Г. Пухкаль та О. В. Гомоляко у 2017 р., посилаючись на це ж дослідження Н. Беляєвої, вказували на різницю в підходах до розуміння

публічної політики в США та Західній Європі: «...поняття публічної політики в США розуміють переважно , через дії держави, державного апарату, урядовців (ближче до поняття державного управління).Це багато в чому пояснюється демократичними традиціями, розвиненими демократичними інститутами, високим рівнем децентралізації політичної системи США, політичним плюралізмом і конкуренцією. Тоді як публічна політика в європейській традиції – це не лише розробка та реалізація державою управлінських рішень, а й демократична участь різних груп інтересів, державних і недержавних політичних акторів у політико-управлінському процесі, досягнення комплексного бачення соціальної проблема з дотриманням процедур узгодження інтересів перед прямою політичною дією влади» [60, с.73].

Ці ж автори пов'язували процес становлення європейської концепції публічної політики з дослідженням публічної сфери. А саме з тим, що «громадянське суспільство включає постійно виникають асоціації, організації та рухи, які резонують із тим, що відбувається у сфері приватного життя, посилюючи та направляючи все це в публічну сферу. Таким чином громадянське суспільство безпосередньо пов'язане з публічною сферою Як зазначає Ю. Габермас, комунікативна структура публічної сфери зберігається лише завдяки енергійному громадянському суспільству [60, с.74].

Ю. А. Данко розширив тезу про встановлення європейської традиції дослідження публічної політики, яка зосереджена навколо поняття публічної сфери. Він наголосив на важливості об'єднання людей для створення політичної спільноти чи громадськості для обговорення критичних суспільних проблем. Це є основою для розвитку публічної сфери. Данко спирався на дослідження Ю. Габермаса, який визначив публічну сферу як унікальний комунікативний простір, де формується громадська думка та функціонує для забезпечення критики та контролю над державою [1, с.331]. Приклади сучасних досліджень виявляють брак оригінальності щодо ідентифікації характеристик європейської публічної політики. Щоб вирішити цю проблему,

необхідно провести власне розслідування. Хорошою відправною точкою було б ознайомитися з працею О.П.Дем'янчука 2000 року, в якій проаналізовано «Аналіз державної політики» Л.Пала 1999 року, перекладений українською мовою. Критика Дем'янчука щодо перекладу була пов'язана з його несумісністю з англомовним тлумаченням терміну «Public Policy». Автор, незалежно від Європи чи США, зазначив, що в умовах демократії з достатньо високим рівнем розвитку громадянського суспільства державна влада передає частину своїх повноважень на користь органів самоврядування. У цьому контексті публічна політика є більш широким поняттям, оскільки охоплює не лише державну політику, а й політику, яка реалізується (або може бути) реалізована неурядовими організаціями, об'єднаннями державних і громадських органів або навіть приватними структурами та агентствами. Власна теоретична схема реалізації публічної політики О. П. Дем'янчука поєднала дві взаємодіючі площини. Одна – вертикальна – демонструвала однобічну політику «зверху вниз» від керівних органів до керівних органів. Другий – горизонтальний – показав двосторонню взаємодію з органами прийняття політичних рішень акторами поза урядом, міжнародними експертами, іншими керівними органами та іншими відомствами [10, с.31].

Помітним внеском у дослідження європейської концепції публічної політики стала публікація О. Киричук про багаторівневе управління в ЄС. Модель управління ЄС була створена на основі кількох політик: врахування інтересів регіонів та адвокація від імені ділових кіл, звернення до місцевого самоврядування та громадянського суспільства, залучення міжнародних експертів та лобістів до процесів прийняття рішень, відхід від ідеї державного обслуговування служб управління в регулятивній державі та делегування значної частини управління приватним і державним мережам на різних рівнях. Ці мережі складаються з приватних організацій, таких як компанії та групи інтересів, а також представників громадянського суспільства, включаючи неурядові організації, які організовані за професійною, етнічною, політичною, віковою чи іншою орієнтацією. Ці суб'єкти стали засобом інституціоналізації

різноманітних суспільних інтересів та їх захисту в публічно-правових відносинах [7, с.24].

З 2010 р. під керівництвом С. О. Телешуна Національна академія державного управління при Президентіві України (далі – НАНУ) активно досліджує проблеми публічної політики. Однак жодного загального дослідження європейської концепції політики не було зроблено, а також не було зроблено в наступних наукових працях. Для теми нашої магістерської роботи ми спробуємо підібрати відповідні матеріали із загального змісту роботи цього колективу. Тому в наукових розробках С. О. Телешуна та ін. У 2010 році французький соціолог П. Бурдьє ввів термін «агент» стосовно суб'єктів публічної політики. Агенти, порівняно з суб'єктами державної політики, характеризуються значно вищим ступенем чуйності та адаптації до існуючих умов, прагненням поводитись у межах усталеної політичної сфери – тобто відкрито, прозоро, відкрито для громадськості, яка, у свою чергу, змушує його дотримуватися етичних правил і норм. Суб'єкт виступає як учасник спілкування, а не тільки суб'єкт-об'єктних взаємодій, тобто його позиція і спрямованість можуть бути різними. Автори також представляють таксономію суб'єктів державної політики, які представляють громадянське суспільство ЄС. Це: 1) учасники ринку праці як соціальні партнери (профспілки, федерації роботодавців); 2) організації, що представляють широкі соціальні та економічні суб'єкти (організації споживачів); 3) соціальні групи (НУО); 4) організації на рівні громади, через які громадяни можуть брати участь у житті громад [56, с.25].

У 2013 р. С. Телешун та ін. опублікував статтю з проблеми – «що таке державна політика?». Європейське розуміння характеризувалося так: «Термін «публічна політика» використовується для позначення державної політики країн Європейського Союзу, яка є результатом спільної діяльності національних і наднаціональних органів управління. Принципи державного управління визначені Білою книгою, базуються саме на засадах публічної політики, яка передбачає взаємодію державних, недержавних акторів і

наднаціональних структур. Саме цей механізм формує публічні платформи для прийняття політичних рішень, спрямованих на досягнення суспільно значущих цілей» [56, с.26].

Новизна дослідження визначалася висновком про суттєву трансформацію «державної політики», «державного управління» «під впливом нових структур соціальних взаємодій (мереж), глобалізації (глобального управління), інформаційних технологій (електронного управління) .Публічна сфера набуває значення як платформа для взаємодії та розвитку суспільних інтересів, формулювання суспільних цілей і завдань» [56, с.27].

У 2015 році цей же автор опублікував статтю про природу публічної політики, використовуючи переважно американські та російські джерела. Стосовно Європи вони повторюють свої міркування про роль публічної сфери та додають наукові висновки німецького філософа Ю. Габермаса. Він розрізняє «акти, які системно інтегровані в державу, та акти, які інтегровані в суспільство — публічну сферу. Остання є сферою суспільного життя, в якій формується громадська думка». У колективній монографії, виданій у 2017 році, автори розширюють свій аналіз вкладу Ю. Габермаса в дослідження вчення про публічну сферу: 1) визначають її як «систему комунікаційного посередництва між формально організованими та неформальними дискусіями віч-на-віч на аренах, розташованих над і під політичною системою» "; 2) Подані визначення ключових елементів суспільного надбання: «універсальний доступ, надійні джерела інформації, добровільність участі, раціональна дискусія та аргументація, свобода висловлення думок, свобода обговорення державних справ, роль вільних інституцій для участі у зовнішніх дискусіях». "; 3) Запропоновано типи акторів суспільного надбання. Перший тип акторів приходить на поле «ззовні», щоб знайти шукані джерела впливу. У цьому випадку суспільним надбанням користуються члени політичних партій, різні лобісти, члени парламенту чи уряду. Друга категорія акторів доповнює публічну сферу

«зсередини», захищаючи різноманітні суспільні інтереси, інституційні реформи, нові права та певні колективні ідентичності. Третя категорія — це журналісти, діячі ЗМІ, які контролюють вибір тем, текстів і авторів, що поширюються у відкритому доступі [60, с.75].

Простеживши десятилітню роботу колективу НАДУ, слід відзначити відсутність у її творчому доробку цілісного дослідження європейського концепту публічної політики. Незрозумілим фактом є повне ігнорування ними (відсутність посилань на використання) виданої в українському перекладі 2010 року книги колективу європейських авторів «Аналіз і пілотаж публічної політики». На її основі А. О. Чемерис у 2011 р. видав практичний посібник «Розроблення публічної політики». На нашу думку, це досі унікальний в Україні випадок цілісного й системного викладу континентально-європейського концепту публічної політики.

У 2016 – 2018 рр. дослідженням публічної політики активно займалася О. П. Чальцева. Проте навіть у фундаментальній праці «Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика» (2017) вона не виокремила європейський концепт публічної політики [129].

Очевидно, це зумовлено її висновком із попереднього (2016 р.) дослідження загальної концепції: «...Усі концептуальні визначення публічної політики, запропоновані в американській та європейській політичній науці, відносяться до стабільних демократичних систем з розвиненими громадськими інститутами та високим ступенем дискурсивності акторів, залучених до деліберативного політичного процесу. Для аналізу формування публічної політики в динамічних перехідних державах представлені категорії важко адаптувати як теоретично, так і емпірично. Виходом із поточної ситуації може бути з'ясування категорії відповідно до політичної реальності» [21, с.186].

Для повного розуміння європейської концепції публічної політики вкрай важливо визнати відсутність інтересу до цієї теми серед українських науковців. Натомість у центрі уваги, як правило, «американська традиція» та

праці американських та європейських вчених. Проте, застосувавши метод «мозаїки» та проаналізувавши колекцію праць українських дослідників публічної політики, ми змогли виявити фрагменти європейської концепції та зібрати їх до купи.

Крім того, дві важливі публікації дослідників державного управління проливають світло на теоретичні основи публічної політики.

Одна з цих статей, про яку йшлося раніше, була написана О. Киричуком у 2009 році.

Друга стаття, опублікована у 2019 році О.В. Онуфрієнко, є значущим використанням інноваційних континентально-європейських джерел, які розкривають розвиток європейської концепції публічної політики.

Не менш важливе значення набуває і громадська думка, яка формується у публічній сфері, яка, в свою чергу, є зрізом соціального життя.

3.2. Трансформація політичної системи України в контексті Європейської інтеграції

Стратегічною метою розвитку України є її входження в європейський простір, а в перспективі повномасштабна інтеграція до Європейського Союзу.

Євроінтеграційна політика України – це діяльність держави (конкретні заходи) щодо реалізації європейської інтеграції, яка повинна складатися з наступних елементів: теоретичні та концептуальні настанови щодо реалізації європейської інтеграції України; нормативно-правова база, що має проєвропейський характер; інституційно-організаційне забезпечення, що орієнтоване на інтеграцію в європейський політичний, економічний, культурний та правовий простір; повноцінне фінансове забезпечення реалізації євроінтеграційної політики; підтримка населенням України вибраного державою європейського курсу тощо [14, с.347].

Процес удосконалення політичної системи, який зараз відбувається в Україні, включає такі складові: утвердження принципів демократії та

парламентаризму, політичного плюралізму; забезпечення прав і свобод громадян; реальний поділ політичної влади на законодавчу, виконавчу і судову; вдосконалення інституту президентської влади; визнання ЗМІ важливим елементом політичної системи; формування ефективної системи самоврядування тощо.

Проблема вдосконалення політичної системи України полягає в тому, що наша держава подолала початковий етап перехідного періоду – проголошення незалежності та набуття атрибутів державності та перейшла до етапу розвитку демократичних процесів, політичної та економічного устрою, обравши демократичний тип політичного устрою суспільства. Дедалі чіткішими стають контури сучасної, повноцінної та цивілізованої країни з політичною та економічною визначеністю. Але цей процес складний, суперечливий, на фоні перманентних криз у політичній, економічній, соціальній та духовній сферах.

Стратегія розвитку політичної системи України складається з кількох заходів, серед яких розширення та зміцнення політичних відносин шляхом надання суспільству максимальної автономії на всіх рівнях його суспільно-політичної організації. Іншим ключовим елементом є створення справді демократичної, соціальної та правової держави з функціональним парламентом, професійним урядом і незалежною судовою системою. Інститути громадянського суспільства, такі як політичні партії, рухи, профспілки, кооперативи та асоціації, повинні бути сформовані для створення спільноти вільних індивідів. Крім того, необхідно розвивати політичну свідомість і культуру як на національному, так і на побутовому рівні. Стратегія також зосереджена на забезпеченні необхідних умов для вільного розвитку нації та кожної етнічної групи, одночасно сприяючи національній ідентичності та культурі; удосконалення діяльності засобів масової інформації, підвищення їх ролі в регулюванні політичних відносин, управлінні суспільством, формуванні політичної свідомості та політичної культури суспільства і кожного громадянина; своєчасне самооновлення політичної

системи з урахуванням внутрішнього та міжнародного становища України [41, с.227].

Основною метою трансформаційних процесів має стати формування сучасних управлінських інститутів, що забезпечують розвиток. Провідним завданням є стабілізація політичної ситуації у країні за умов ефективної взаємодії органів публічної влади і управління. Це відбувається завдяки системним реформам.

Інструментами програми реформ є: завершення трансформації політичної системи, адміністративна реформа, реформа судової системи, антикорупційна реформа, реформа децентралізації, а також зовнішньополітичне забезпечення стратегічних національних інтересів.

Європейський досвід децентралізації та управління на місцях служить вектором для реформування системи децентралізації в Україні. В даний час загальною в Європі є тенденція до розширення повноважень місцевої влади при відносному скороченні їх власних ресурсів у поєднанні з обмеженням надання державних ресурсів.

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування ґрунтується на інтересах жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади. Ця політика ґрунтується на положеннях Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращих світових стандартах паблік рілейшнз у цій сфері. З 2014 року в ході децентралізації сформовано основний пакет законодавства, внесено відповідні зміни. У 2015-2019 роках в Україні добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли близько 4,5 тис.колишніх місцевих рад. Міжнародні експерти називають такі темпи міжмуніципального укрупнення дуже високими. Успіх реформи на першому етапі свідчить про те, що Україна обрала правильний шлях і не повинна зупинятися на досягнутому [21, с.189].

В умовах євроінтеграційних процесів важливою складовою трансформаційних перетворень в Україні є адаптація вітчизняної системи роботи з кадрами до європейських стандартів.

Сьогодні системи публічного управління країн Європи будуються, як правило, на основі моделі управлінських компетентностей.

Узагальнення досвіду розвитку публічної служби в країнах ЄС дає змогу визначити як основні напрями процесу подальшої модернізації системи управління, так і адаптації в цілому української адміністрації до принципів організації адміністративного простору Європи, а саме: пошук оптимального співвідношення політичних і професійних посад в адміністраціях різного рівня; зменшення ролі вертикальної адміністративної ієрархії, розвиток функціональних органів; децентралізація, здешевлення, скорочення адміністрацій; побудова значної частини діяльності управлінських структур на основі надання спектра управлінських і адміністративних послуг корпусу професійних менеджерів; максимально можлива відкритість у прийнятті управлінських рішень, спрямованих на забезпечення потреб громадян, зокрема на основі застосування «клієнталіської» моделі, в основу якої покладена законодавчо визначена технологія надання адміністративних послуг; значне підвищення уваги до культурних і морально-етичних аспектів управління.

3.3.Європейський досвід публічної політики для України

На відміну від європейських концепцій, практика європейської публічної політики є більш вивченою в Україні. У дослідженні розвитку публічної сфери Н. Беляєва виявляє тенденцію обмеження публічної сфери з переходом до інформаційного суспільства, електронних ЗМІ та переходом сучасності в епоху постмодерну. Популярна інформація експертів і коментаторів почала формувати громадську думку, зменшуючи потребу людей у незалежному мисленні. Таким чином, розширюються можливості для маніпулювання громадськістю. Державна влада та всі конкуруючі політичні суб'єкти почали розколювати суспільство на кілька частин, кожна з яких створювала свою аудиторію (місто чи питання навколо них тощо) на

основі особистих стосунків. Цей процес називається «рефеодалізацією»: «неофеодали» конструюють неоднорідний публічний простір. У тенденції рефеодалізації Габермас вбачає позитивну роль у підвищенні якості державного та політичного управління у відповідь на запити зацікавлених сторін. Позитивним Ю. Габермас вбачає те, що відповідальні «феодали» на «своїх територіях» зможуть сформувати «свою громадськість», вільну від зайвої та неправдивої інформації, якою заповнений інформаційний простір, а необізнана та довірлива громадськість легко піддається впливу. «Феодалами публічного простору» Н. Беляєва називає власників піар-агентств, керівників підприємств, мерів міст та популярних інтернет-видань, доповнюючи Ю. Габермаса аргументом, що в кожному конкретному випадку необхідно Дізнаватися, хто такий «феодал», і з якою метою він конструює «свою публіку» Застереження Н. Беляєвої про відповідальність «феодалів» у публічній сфері є слушним. Т. Андрійчук вказує на відкриття другої половини ХХ ст.

Об'єктивні недоліки представницької демократії, заснованої на голосуванні. Цей тип непрямой демократії демонструє меншу здатність реагувати на зростаючі очікування громадян. Автор відзначає появу в Європі масових протестних рухів з вимогою участі громадян в управлінні всіма сферами суспільного життя, що стало сутністю партиципаторної демократичної думки та новітньої європейської практики. Участь громадян у прийнятті політичних рішень відбувається через референдуми, громадські ініціативи, відкликання народних обранців, міські збори, голосування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій тощо. [14, С. 350].

Новий зміст європейської публічної політики відображено в оновленні інструментів державного управління. О. Киричук актуалізує європейський досвід удосконалення стандартів корпоративного управління в Україні: співпрацю зі стейкхолдерами та спеціальним дорадчим органом, створеним Європейською Комісією у 2004 році з представників інвесторів, аудиторів, незалежних експертів та науковців. Крім того – підвищити рівень знань

менеджменту на всіх рівнях шляхом адміністративних і політичних консультацій (Європейська біла книга з менеджменту 2002 р. щодо її 4 напрямків: 1) публічне обговорення питань; 2) положення про «консультації та участь громадськості», «оцінку та прозорість» 3) Покращення виконавчої відповідальності за такими темами, як "Розбудова інституційних структур для прийняття рішень", "Децентралізація – оптимальна форма участі національних, регіональних та місцевих органів влади"; 4) Координація та співпраця за такими темами, як "Організація Мережі людських ресурсів для кращого (хорошого) управління», «Багаторівневе управління: об'єднання та організація мереж на різних регіональних і місцевих рівнях». Важливим досягненням ЄС є виведення лобізму з «тіні» за прикладом Німеччини, де публікація списків лобістів у спеціальних виданнях є обов'язковою законом з 1972 року. Після тривалих дискусій (з 1989 по 1997 рік) Європейський парламент затвердив кодекс поведінки та відкритий реєстр лобістів, включаючи систему реєстрації та декларування подарунків і послуг делегатам і офіційним особам. До складу лобістів ЄС входять: 1) підприємці (комерційні), 2) некомерційний сектор, 3) регіональні лобісти, транснаціональні корпорації [35]. У нашому пошуку джерел інформації про певні аспекти досвіду європейської публічної політики найбільше занепокоєння викликали дві сфери – децентралізація та участь громадян. Стосовно першого аспекту О. Шевченко та М. Коваленко посилаються на французький досвід діалогового компромісу між визнаними громадянами політичними лідерами. У результаті місцеве самоврядування отримало більшу автономію та більшу відповідальність, щоб краще служити людям. ЄС розглядає децентралізацію як прагнення до найефективнішої моделі організації державної влади, такої, яка заохочує більшу участь громадянського суспільства в процесі створення правил і політики. Європейська хартія регіональної демократії дуже детально визначає відповідні принципи та вимоги. Підкреслюється важливість відкритості, яка передбачає активну комунікацію з громадськістю щодо завдань, обов'язків і

рішень, які приймаються різними органами влади. Він також наголошує на важливості участі, що передбачає сприйняття громадян не як пасивних об'єктів політичних та адміністративних рішень, а як активних учасників прийняття рішень на всіх етапах політики. Підзвітність є ще одним важливим аспектом Хартії, який вимагає від уряду реагувати на потреби своїх громадян. Нарешті, Хартія сприяє ефективності, яка досягається шляхом швидкого та адаптивного формування політики, яка враховує оцінку їх очікуваного впливу, попередній досвід, місцеві умови та особливості сфери управління. Це – злагодженість політичного лідерства та послідовності між інструментами та механізмами політики, стратегіями впливу на одну й ту ж реальність [11, с.77].

На нашу думку, Україні також близький досвід Польщі в контексті перехідного характеру їхніх політичних систем. І. Архипенко виділив два аспекти польського досвіду: 1) максимальне забезпечення самостійного функціонування кожного регіону, створення ефективних і прозорих політичних інститутів та зміцнення інститутів громадянського суспільства в територіальних громадах – гмінах; 2) зменшення кількості самоврядних громад, особливо на вищих територіальних рівнях (16 воєводств замість 49), а також кількості державних службовців. У результаті змінився розподіл повноважень між центральною та місцевою владою, у місцевих бюджетах зосереджено приблизно 40% податків на прибуток, майже 7% надходжень від податків на підприємства та 100% податків на нерухоме майно. У процесі децентралізації в Польщі за основу було обрано регіональне співробітництво, яке передбачало створення вільних економічних зон і допомогу одного регіону іншому в умовах профіциту та дефіциту бюджету. Основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі знаходяться на рівні територіальних громад [25, с.27].

На нашу думку, досвід Польщі теж близький Україні у контексті перехідного характеру їх політичних систем. І. Архипенко виділив два аспекти польського досвіду: 1) максимальне забезпечення самостійного

функціонування кожного регіону, створення ефективних і прозорих політичних інституцій та зміцнення інститутів громадянського суспільства в територіальних громадах – комунах;2) скорочення кількості самоврядних громад, особливо 49 вищих територіальних рівнів (16 воєводств замість 49), а також кількості державних службовців. У результаті змінився розподіл повноважень між центральною та місцевою владою, у місцевих бюджетах зосереджено приблизно 40% податків на прибуток, майже 7% надходжень від податків на підприємства та 100% податків на нерухоме майно. У процесі децентралізації в Польщі за основу було обрано регіональне співробітництво, яке передбачало створення вільних економічних зон і допомогу одного регіону іншому в умовах профіциту та дефіциту бюджету. Основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі знаходяться на рівні територіальних громад [25, с.28].

Дисертація Л. С. Доскіч (2021) досліджує польський досвід децентралізації та залучення громадян до публічної політики, надаючи комплексний аналіз теми. З багатьох ідей, отриманих у результаті дослідження, кілька виділяються. По-перше, було помічено помітне зростання політичної та громадської участі на місцевому рівні, коли групи інтересів відіграють активну роль у політичному процесі та управлінні. Про це свідчить залучення профспілок і окремих організацій роботодавців до соціально-політичного діалогу, поява профспілок і спілок роботодавців як істотних учасників публічних дебатів і консультацій, а також перевага груп інтересів і лобістських груп як вирішальних політичних учасників процесу прийняття рішень щодо спільної та різноманітної державної політики на різних рівнях влади в Польщі. У 2005 році прийняття закону «Про лобістську діяльність у процесі законотворчості» було викликане шкідливим і неетичним зображенням неформальних оплачуваних представників чи агентів груп інтересів. Ці особи застосовували різні методи політичного, економічного та психологічного тиску для впливу на органи державної влади та місцевого самоврядування. Закон, натхненний моделлю ЄС, було

впроваджено з наміром встановити правові вказівки для зареєстрованих лобі. Одним із помітних аспектів польського політичного ландшафту є наявність місцевих референдумів та органів самоорганізації серед населення. Ці органи самоорганізації, а також допоміжні та дорадчі органи служать формами прямої демократії та місцевої політичної участі. Інститут місцевого референдуму врегульовано конституційно та законодавчо. Такі референдуми часто дозволяють громадам переслідувати соціальні цілі, навіть якщо вони суперечать інтересам політичних учасників. Референдум про відкликання, який має дві форми – обов'язкову та факультативну – виявився ефективним засобом місцевого референдуму. Місцевій громаді було надано право вирішувати долю органів державної влади та самоврядування шляхом голосування «за» або «проти» відкликання посадових осіб на референдумах. З 2006 по 2017 рік у Польщі було проведено загалом 213 референдумів про відкликання, з яких 30 (14,2%) були обов'язковими та призвели до відкликання відповідних органів державної влади. Ці дані вказують на те, що референдуми про відкликання стали інтегрованими в місцеві політичні системи в Польщі. Варто зазначити, що референдуми про відкликання частіше використовуються на рівні місцевого самоврядування, ніж інші форми місцевих референдумів. Місцеві референдуми з питань суспільно-політичного розвитку територіальних громад, передусім ініційовані мешканцями цих громад, набули значення значно пізніше, особливо коли їх роль осмислювалася в контексті протистояння місцевій адміністративній політиці. Прикладом успішного референдуму є Краків (25 травня 2014 р.) про відкликання муніципалітетом своєї ініціативи щодо проведення зимових Олімпійських ігор у місті. Станом на 2016 рік у Польщі було проведено понад 100 таких референдумів. Потретьє, діяльність ОСН та допоміжно-дорадчих органів на місцях забезпечує та забезпечує зворотній зв'язок у взаємодії громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування. Польська конституція та закон «Про гмінне самоврядування» передбачають можливість створення гмінних

допоміжних самоврядних одиниць – сіл, районів, сільських територій, а також старих офісів та районів і мікрорайонів у містах. Обов'язковою умовою є статус місцевого жителя, оформлений і засвідчений постановами відповідних рад гміни. Наприклад, у місті Кракові з населенням понад 770 тис. в рамках однієї гміни було створено 18 дочірніх регіонів як ОСН. Функціонально ОСН може розпоряджатися фінансами адміністративно та в межах бюджету громади, якій належить протокол [25, с.32]. Місцеві OSN та допоміжні та консультативні органи в Польщі є: факультативними, але добровільними; не регулюються щодо повноважень та повноважень; не мають офіційного статусу юридичних осіб; фінансово, соціально, економічно та політично залежать від бюджетів і рішень громад та власних доходів; здатні формувати допоміжні та підпорядковані структури. Голови місцевого та регіонального самоврядування можуть брати участь у роботі органів місцевого чи регіонального самоврядування на рівні гмін, але не мають права голосу. «Закон про автономію гмін» не регулює спосіб формування ОСН, зокрема обрання їх представників чи членів. Таким чином, застосування тієї чи іншої виборчої системи регулюється в кожному конкретному випадку для кожного муніципалітету. Найпоширенішою формою місцевої самоорганізації молоді є утворення молодіжних комітетів на рівні громад (особливо міських) і сіл, які представляють молодь перед органами державної влади в органах самоврядування. На кінець 2017 року в Польщі функціонувало 408 громадських молодіжних рад [25, с.34]. По-четверте, Польща прийняла інноваційні форми участі громадян у державній політиці у вигляді місцевих ініціатив, петицій тощо. Існують конкретні типи місцевих ініціатив, наприклад, ініціативи прийняття рішень – коли члени громади мають право звернутися до установи як до органу самоврядування і розглянути питання про прийняття того чи іншого рішення. Фактично в даному випадку йдеться про особливий законодавчий характер місцевих ініціатив. У Польщі закон визначає, що кожен громадянин має право на апеляції/клопотання, пропозиції та скарги до державних органів або

організацій та громадських органів з питань, які його хвилюють, крім місцевих ініціатив на рівні земства. Виконувати обов'язки, встановлені у сфері державного управління, на користь суспільства або громади в цілому, на власну користь або на користь будь-якої іншої особи за його згодою. Предметом звернення може бути вимога про внесення змін до законодавства, здійснення заходів чи вчинення інших дій з питань, порушених у зверненні, а також стосується суспільного життя та цінностей, що потребують особливого захисту. Встановлено строк розгляду звернення - не пізніше трьох місяців з дня його отримання особою, яка його подала. Петиції (23%), місцеві ініціативи (21%) та демонстрації (12%) є найпоширенішими формами місцевої політичної чи громадської активності на рівні польських земств. По-п'яте, за допомогою ЗМІ та Інтернету громадяни активізувалися в процесі участі в процесі ініціювання та вирішення суспільних справ і проблем за допомогою суспільно-політичного консультування. Вони активніше застосовуються на рівні органів місцевого самоврядування та місцевої політики внаслідок соціального тиску на місцях. Розвиваються також форми та інструменти місцевої політичної участі, такі як громадські слухання, збори громадян, контроль та експертиза. Громадські слухання – це одна із процедур, під час якої враховується громадська думка, але не у формі запитів, а у формі двостороннього відкритого обговорення окремих рішень і питань органів місцевого самоврядування та громад, за результатами яких можна покращити відповідальність останніх за якість і законність своїх дій, а також за формування та впровадження місцевої політики [25, с.36].

Існує брак досліджень щодо участі європейських країн у розвитку прямої демократії в Україні. Однак прикладом може бути одна опублікована праця О. М. Петрова. Ця публікація окреслює три рівні прямої демократії в європейських країнах: національний, регіональний і місцевий. На національному рівні розрізняють кілька типів прямої демократії, включаючи референдум, встановлений конституцією, референдуми, спонсоровані

парламентом або урядом, громадянську ініціативу та факультативні референдуми. Застосування національних референдумів у європейських країнах є спірним питанням. Швейцарія є однією з країн із довгою історією та сучасною практикою прямої демократії. Її громадяни мають право ініціювати конституційні поправки, хоча їх ефективність обмежена, оскільки лише 12 із 104 запропонованих конституційних ініціатив були підтримані. Навпаки, конституція Італії 1947 року передбачала всенародний референдум, але юридична процедура проведення референдумів була встановлена лише в 1970 році. Процес становлення демократії в Швейцарії та Італії включає часті референдуми. Проте у Франції, хоча референдуми були визнані конституцією 1958 року, вони відбуваються рідко. Місцеві виборці у Франції отримали можливість пропонувати референдуми з 1995 року, але відсутність механізму реалізації робить референдуми, ініційовані громадянами, більше концепцією конституційного права, ніж реальною практикою [21, с.194]. О. М. Петров наголошує, що європейські спеціалісти стверджують, що референдуми можуть служити своїй меті лише за умови високої переконливості результатів. Проте з 279 національних референдумів, проведених у Європі з 1945 року, 39 (14%) мали результат, де різниця між протилежними позиціями становила менше 5%. Експерти стверджують, що коли результати референдуму суттєво розділяються між протилежними позиціями, це потенційно може посилити розбіжності в суспільстві. Насамперед інструменти прямої демократії були запроваджені країнами ЄС на регіональному та місцевому рівнях (такими як Австрія, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Швеція та Велика Британія) з наміром залучити громадян до регіональної та місцевої політики та забезпечити їх посилення впливу на відповідні публічні суб'єкти [21, с. 195]. Підсумовуючи, помітна відсутність спеціального дослідження європейського поняття публічної політики та того, як вона реалізується в Україні. Однак публікації активно досліджували впровадження децентралізації влади, партиципаторної демократії та деліберації. Загалом

концепція публічної політики досліджена лише частково, зосереджена на розвитку публічної сфери, суб'єктів, циклів, інструментів та національних моделей. У прагненні визначити найбільш оптимальний спосіб організації публічної влади ЄС сприймає децентралізацію як ключовий досвід. Цей підхід передбачає активнішу участь громадянського суспільства у формуванні правил і політики. Європейська хартія регіональної демократії дуже детально описує конкретні стандарти та ідеали, які відповідають цьому підходу. Досвід децентралізації та участі суб'єктів громадянського суспільства в публічній політиці досліджено переважно на прикладах Польщі і Франції. Розкрито основні форми участі та їх ефективність.

Практичний інтерес для України має кодекс кращих практик участі громадськості РЄ, що описали Г. О. Дзяна та ін. У ньому по висхідній – від низького до високого – відображені рівні залучення громадськості до процесів прийняття політичних рішень у їх взаємозв'язку. Від простого надання інформації до консультацій, діалогу і, зрештою, партнерства між неурядовими організаціями та органами державної влади.

ВИСНОВКИ

Поняття «суспільно-політична система» можна охарактеризувати як цілісну систему державних і недержавних інститутів, які виконують покладені на них політичні функції, метою яких є відтворення інтересів різних соціальних груп, які прямо чи опосередковано впливають на стан. Іншими словами, це певна складна соціальна система, в якій політичне життя суспільства здійснюється шляхом реалізації певних політичних інтересів і потреб. До політичних інститутів суспільства належать такі компоненти: політична організація суспільства (держави, партії, рухи, групи тиску тощо), політична свідомість (політична психологія та політична ідеологія), політичні відносини, політична практика. Структура політичної системи складається з таких елементів (підсистем): організаційної; регулятивної; функціональної; комунікативної; духовно-ідеологічної.

Сучасні типології політичних систем враховують не лише природу держави, а й спосіб відтворення політичної сфери в цілому. Встановлено, що вони давно відійшли від урахування лише формальних конституційних ознак держави (демократія чи тоталітаризм, президентське чи парламентське правління). Виявлено, що при визначенні сучасної типології політичних систем основна увага приділяється структурі та особливостям політичного процесу. Використання політико-системного підходу у вивченні державного управління дозволило порівняльній політології подолати традиційну обмеженість досліджень рамками розвинених країн Європи та Америки та проаналізувати особливості незахідного політичного процесу. По суті, теоретики аналізу політичних систем розробили методологію, яка дозволяє охоплювати та порівнювати політичні системи будь-якого типу та рівня розвитку.

Держава є основним елементом політичної системи суспільства, тому що держава – це організація політичної влади, яка існує на певній соціальній основі, виступає офіційним представником усього суспільства і забезпечує

реалізацію його політики за допомогою спеціальний апарат. У рамках юридичної науки інститут влади є специфічним об'єктом дослідження, який визначається загальним предметом юридичної науки та дає можливість досліджувати інститут влади в контексті органічного взаємозв'язку з державно-правовими явищами.

Політична система незалежної України пройшла складний шлях розвитку. Відбулися юридичне закріплення державності України; створення нових органів управління; зміна системи політичних інститутів, суттєве оновлення законодавства; перерозподіл повноважень між вищими органами державної влади України; розширення повноважень держави у сфері національної безпеки й оборони; пошук нових форматів взаємодії елементів політичної системи між собою та громадянським суспільством. У контексті становлення політичної системи України важливим моментом було прийняття Конституції України (1996), яка закріпила якісно нову організацію державної влади.

Період трансформаційних процесів в Україні (1991–1999 рр.) був періодом реформування владних радянських структур шляхом конституційних поправок, створення політичних інститутів незалежної держави та вибору стратегії розвитку країни. Він відзначився недоліками у здійсненні реформ, їх недостатньою ефективністю, що можна пояснити значним загостренням протистоянь між виконавчою та законодавчою гілками влади, відсутністю приведеного у відповідність з вимогами Конституції України земельного, житлового, трудового законодавства, не прийняттям нових кодексів – Цивільного, Податкового тощо, недостатнім законодавчим захистом відносин власності. Не вдалося сформувати дієздатну систему державного управління ринковими перетвореннями, докорінно змінити стиль, методи та традиції, успадковані від авторитарно-тоталітарної системи.

Спроби реформувати політичну систему упродовж 1999–2004 рр. відсутніх позитивних змін не принесли, система державної влади залишалася неефективною і не здатною подолати негативні тенденції у країні. Вона не

відповідала ані рівню завдань, які стояли перед державою, ані сучасним управлінським стандартам. Дублювання споріднених функцій різними органами ускладнювали систему виконавчої влади. Крім того, зростала чисельність апарату управління та обсяги бюджетного фінансування на його утримання. Про низьку ефективність виконавчої влади свідчать соціальні індикатори, насамперед рівень безробіття і реальних доходів населення. Управління державною власністю також здійснювалося неефективно, внаслідок чого величезний виробничий потенціал фактично не працював на державу.

Без модернізації політичної системи, суттєвим елементом якої мало бути підвищення ефективності інститутів влади, усвідомлення правлячою елітою своєї відповідальності та сприйняття як імперативу саме національних, а не корпоративних чи особистих інтересів, проведення глибоких та ефективних реформ, які б забезпечили відчутні результати для всього суспільства, неможливо було упродовж 2004–2010 рр. розв'язати проблеми, які призвели до рецидивів політичної кризи та перетворення її на системну кризу держави та суспільства.

Починаючи з 2010 року розпочався так званий період реформ, результатом якого стало повернення до президентсько-парламентської форми правління, започаткування реформ, які поставили питання про необхідність модернізації країни. Водночас основним прорахунком є непрозорість, нечіткість і непослідовність реалізації цих реформ. У 2010 році парламентська більшість «вижила» і ухвалила суперечливий податковий закон, що викликало протести підприємців і Податковий Майдан. Адмінреформа зводиться до заходів з оптимізації кадрового потенціалу силового відомства, арифметичної операції перестановки компонентів. Відчутні зміни у трансформації політичної системи України сталися з початком російсько-української війни та окупації Криму. Відбулося створення нових органів воєнно-політичного управління та нових силових структур і нових міністерств; оновлення законодавства з питань національної безпеки і оборони, формування нормативно-правових

засад щодо тимчасово окупованих територій. Важливо також констатувати, що до 2014 р. в Україні функціонувала жорстко централізована політична система з дуалізмом виконавчої гілки влади та нечітким розподілом обов'язків на місцевому рівні. Децентралізація покликана була зменшити вплив центральної влади й передати відповідальність місцевій владі. Ці зміни потребують закріплення у Конституції України.

Таким чином, здійснювані упродовж тридцяти років незалежності в Україні спроби вдосконалення політичної системи не мали системного характеру, були поверховими і, швидше, мали характер «косметичних змін» чи «латок». Кожний Президент України, кожний новий уряд чи парламент розпочинали свою діяльність з проголошення політичної реформи та внесення змін до Конституції України. Однак жоден з них не довів їх до кінця. Найбільш необхідною упродовж усіх років незалежності була і залишається конституційна реформа.

Починаючи з 2000-х років, визначилися зачатки наукового осмислення та перші спроби впровадження європейських концепцій і досвіду публічної політики в Україні. Власне Політична навчальна програма була розроблена та почала впроваджуватися у 2014-2015 роках за двома основними напрямками – Децентралізація та Участь громадян у політичному управлінні. Європейський досвід української публічної політики полягає в участі громадян у «належному (хорошому) врядуванні» (партиципаторній демократії) в управлінні всіма сферами суспільного життя. Участь громадян у прийнятті політичних рішень відбувається через референдуми, громадські ініціативи, відкликання народних обранців, громадські слухання, з'їзди, петиції, контроль та експертів. Демократія участі доповнюється дорадчою демократією, яка забезпечує широкий, активний, але децентралізований політичний обмін між громадянами, який має призводити до прийняття рішень законодавчою владою. На відміну від демократії участі, дорадча демократія не передбачає прямого впливу на прийняття рішень, а забезпечує широку та постійну участь громадян та їх об'єднань в обговоренні питань

суспільно-політичного життя. Політична участь громадян України у справах місцевого самоврядування характеризується реалізацією форм, що відповідають європейському зразку, але рівень громадянської участі та довіри до місцевої влади є низьким. Органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства рідко використовують потенційні можливості для реалізації процесу мережевої взаємодії, мета не полягає в побудові конструктивної співпраці з залученими сторонами під час спільної участі в мережевих структурах, не вистачає належного персоналу. потужності в цій сфері. Де-юре і де-факто референдуму немає. Україна входить до списку європейських країн, де громадяни мають найнижчу соціальну довіру до інститутів влади.

Розбудова української державності, розбудова суспільно-політичного ладу вимагає наукового переосмислення природи, сутності, функціонального призначення та аспектів взаємовідносин державно-правових інститутів, умов суспільно-політичного життя, що дасть змогу не тільки встановити їх феноменологічну основу, а також можна визначити аспекти, що визначають їх розвиток в умовах трансформації сучасних суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Матвійчик. Тенденції розвитку політичної системи сучасної України в контексті європейського досвіду. Курасівські читання – 2015. Наукові записки. № 30. С. 329–339. URL: [https:// ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/matviichyk_tendentsii.pdf](https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/matviichyk_tendentsii.pdf).
2. Андрійчук Т. Деліберативна демократія: сучасні нормативні підходи та особливості практичного втілення. Науковий журнал «Політикус». 2020. Вип. 2. С. 31 – 35. URL: http://politicus.od.ua/2_2020/5.pdf.
3. Андрійчук Т. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. Політичнежиття. 2019. № 1. С. 45 – 51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pollife_2019_1_8.
4. Архипенко І. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. Державне управління та місцеве самоврядування: Збірник наукових праць. 2018. Вип. 4. С. 7–15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dums_2018_4_4.
5. Бенчмаркінг доброго врядування: практичний посібник / за заг. ред. А. Гука. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2018. 60 с. URL: http://www.slgcoe.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Book_BenchmarkingDV-2_148x210_web.pdf.
6. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління [Текст] : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Р.В. Войтович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2019. – 36 с.
7. Ворона Петро. Перспектива модернізаційних змін інституту місцевого самоврядування. Форум прямої демократії: матеріали доповідей та тез II

Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 4 грудня 2019 року / За заг. ред. Войтович Р. В., Ворони П. В. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. 318 с. С. 24 – 28. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Materialy-dopovidey-II-naukovo-praktychnoi-konferentsii-Forum-priamoi-demokratii-4-hrudnia-20194.pdf>

8. Гомоляко Ольга. Формування публічної політики: теоретико-методологічні аспекти. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 4 (39). 104 С. 22 – 26. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_04\(39\)/6.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_04(39)/6.pdf).

9. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства : Україна і світ на зламі тисячоліть: [монографія] / В. П. Горбатенко. – К.: Видавн. центр «Академія», 2019. – 240 с.

10. Данько Ю. Дослідження публічної політики у політичному дискурсі. Сучасне суспільство. 2016. Вип. 1. С. 30 – 38. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/2753/2776>.

11. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: Аналітична доповідь / за ред. Жаліло Я., Шевченко О., Романова В. та ін. Київ: НІСД, 2019. 115 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf>

12. Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складової місцевої демократії: Громадська експертна доповідь у форматі «Shadow Report». Київ, 2016. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjoiner.pdf>.

13. Доскіч Людмила Степанівна. Політична участь на рівні органів місцевого самоврядування: досвід України і Польщі. Дис. ... канд. політ. н.; спец.: 23.00.02. – політичні інститути та процеси / Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_doskich.pdf.

14. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики: монографія / авт. кол.: [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін.]; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ: НАДУ,

2018. 400 с. URL: <http://academy.gov.ua/social/pages/dop/2/files/b710d940-b89c-4a73-9c68-ba033e1bd602.pdf>.

15. Журавський В.С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект). Київ : Парламент. 2019. 112 с .

16. Інструменти та механізми впровадження публічної політики в Україні: навч. посіб. / авт. кол.: С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2018. 240 с. URL: <http://academy.gov.ua/analysis/pages/dop/8/files/5b0da6a2-81c7-4903-aeb7-e2db4c6fb205.pdf>.

17. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні: Наукова розвідка. 03.06.2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2713805-instrumenti-ta-mehanizmi-viroblenna-j-vprovadzenna-publicnoi-politiki-v-ukraini.html.

18. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України: підручник / за заг. ред. В. М. Кириченка. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 370 с. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/4837/1/B09747.pdf>.

19. Козак В. Модернізація публічного управління в Україні на засадах сервісної моделі. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2017. Вип. 2. С. 1 – 20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Patp_2017_2_6.

20. Колосовська І. І., Бунік М. З. Пріоритетні напрями публічної політики у сфері регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми розвитку публічного управління в Україні [Текст]: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (11 – 12 квітня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019.

348 с. С. 37 – 39. URL:
http://www.lvivacademy.com/download_2019/konferenciya_2019/konf_2019.pdf.

21. Колодій Олександр Миколайович. Децентралізаційна модель демократичного врядування в умовах глобалізації. Дис. ...канд. н. з державного управління. Спец.: 25.00.02 – механізми державного управління. Київ: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2020. 239 с. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/dis-Kolodiy.pdf>.

22. Конституція України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

23. Корельський В.М., Перевалов В.Д. Теорія держави і права: підручник для юрид. вузів. Видавництво Инфра-М. 2017. 616 с.

24. Кормич Л.І. Політична стратегія сучасної України: навч.-метод. посібник / Л.І. Кормич, Т.М. Краснопольська. – Одеса :Фенікс, 2015. – 104 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

25. Котовська О. Особливості польської традиції здійснення публічної політики. Державне управління та місцеве самоврядування: Збірник наукових праць. 2018. Вип. 4. С. 27 – 36. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dums_2018_4_7.

26. Кукуруз О. В. Взаємозумовленість політичної і правової систем: теоретико-методологічна основа. Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Випуск 84. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 14 – 24. URL: http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-84-_2019_.pdf

27. Лиска О. Г., Осланд О. Децентралізація в Україні: порівняльний аналіз оцінок населення і депутатів місцевих рад у містах та об'єднаних територіальних громадах. Вісник асоціації міст України. Спеціальний випуск. Проект «Партисипативна демократія та обґрунтовані рішення на місцевому

рівні в Україні». 2018. № 153. С. 15 – 18. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/153nor_small1.pdf.

28. Малоголова Тетяна. Публічна політика та публічна влада: концептуальні підходи до аналізу. Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. Випуск 1 (22), 2019. С. 203 – 225. URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1%2822%29.203-225/166463> .

29. Паламарчук Т. С. Про державне забезпечення процесу децентралізації: досвід держав-членів ЄС для України. Аналітична записка. 21 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/243/files/12f6824a-82eb-4baa-afca-4e2f2ff4c917.pdf>.

30. Петров О. М. Розвиток прямої демократії: досвід європейських країн та України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2021. № 1 (100). С. 15 – 21. URL: <http://visnyk-nadu.academy.gov.ua/issue/view/14048/7517>.

31. Подзолков Юрій Анатолійович. Публічна політика в Україні: нові принципи взаємодії влади та громадянського суспільства. Автореф. канд. дис. ...політ. н. Спец.: 23.00.02 - політичні інститути та процеси. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 16 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1709/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%AE.%20%D0%90..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

32. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД НАН України, 2018. - 472 с.

33. Політична енциклопедія / Нац. акад. наук України інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса/ К.: Парламентське видавництво, 2017.

34. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасної НАН України; Інститут історії України; ІПЕНД ім. І.Ф.Кураса/ В.М.Литвин – К.: Ніка-Центр, 2018. - 988 с.

35. Політична система сучасної України. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3343.html>.

36. Політична система України та проблеми її реформування (трансформації) у контексті політично-правової реформи. URL: https://pidru4niki.com/12631113/politologiya/politichna_sistema_ukrayini_problemireformuvannya_transformatsiyi.

37. Політична реформа – гарантія демократичного розвитку українського суспільства : наук.-метод. матеріали на допомогу лекторам / [за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева]. – К. : Вид-во УАДУ, 2019. – 160 с

38. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

39. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

40. Проскуріна О. Політична культура України: сучасні проблеми та досвід становлення в умовах глобалізації. Наукові записки. 2018. № 37. С. 142–151. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/proskurina_politychna.pdf.

41. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: Монографія / М. І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна О. Г. Данильян та ін.; За заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна – Х.: Право, – 2018. – 320 с.

42. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні :аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Балакірева О. М., Бондар Т. В. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського. – К. : НІСД, 2017. – 56 с.

43. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук,

проф. Київ: НАДУ, 2016. 340 с. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/Navchalniy-posibnik-PU.pdf>.

44.

Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції:

монографія / авт. кол.: С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2017. 248 с. URL: <http://academy.gov.ua/analysis/pages/dop/8/files/ac447fd7-6c46-4d07-a67f-15739a3e28dd.pdf>.

45. Публічне управління та адміністрування: навч. посібник / Скидан О. В., Якобчук В. П., Дацій Н. В., Ходаківський Є. І. [та ін.]; за заг. ред. О. В. Скидана. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. 705 с. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8495/1/Publichne_upravlinnia_2017.pdf.

46. Пухкал О., Гомоляко О. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 24. С. 106–112. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/20.pdf.

47. Ребкало В. А. Політичні інститути в процесі реформування системи влади / В. А. Ребкало, Л. Є. Шкляр. – К.: Вид-во НАДУ: Міленіум, 2019. – 172 с.

48. Рибачук О. М. Публічна політика як сфера реалізації сучасних соціально-комунікативних практик. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2018. № 3. С. 127-134. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bdi_2018_3_19.

49. Ричко О. Деякі аспекти науково-методологічного дослідження феномену публічної політики. Зб. наук. праць Академії державного управління при Президентіві України. 2011. Вип.1. С. 47 – 57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21

REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpnadu_2011_1_7.

50. Ричко О. Вітчизняні аспекти науково-методологічного дослідження феномену публічної політики. Державне управління: теорія та практика. 2020. № 2. С. 1 – 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2020_2_5.

51. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. / Павленко І., Даниляк О., Макаров Г., Руденко А. Київ: НІСД, 2019. 65 с. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf>.

52. Руденко Юлія Юріївна. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.

53. Скрипнюк О.В. Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття. Вісник Академії правових наук України. 2017. №4(39). З С. 4–6.

54. Соціально-політичні проблеми сучасності: V Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 20 березня 2020 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 136 с.

55. Стемковська Оксана Ігорівна. Особливості імплементації європейських стандартів у діяльність органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації. Дис. ...канд. політ. н. Спец.: 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 235 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/dis_stemkovska.pdf.

56. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Сутність публічної політики: контекст політики та публічного. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Політичні науки. 2015. № 4. С. 23 – 30. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21

REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnaduppu_2015_4_6.

57. Томенко Микола. Інститути прямої демократії в сучасній Україні: між охлократією і демократією. Форум прямої демократії: матеріали доповідей та тез всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 4 грудня 2018 126 р.) / за заг. ред. Войтович Р., Ворони П. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»», 2019. С. 29 – 32. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/ZBIRNYK-Forum-Petro-Vasyl-ovych-variant-3.pdf>.

58. Трансформація політичних інститутів України: проблемна теорія і практики / Авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 440 с.

59. Цумарев Марат Іванович. Формування громадянської культури локальної демократії в сучасній Україні. Дис. ... канд. політ. н.; спец. 23.00.03 – політична культура та ідеологія. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. 245 с. URL: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Tsumar%D1%96ev.pdf.

60. Чальцева О. М. Інституціональний детермінаційний фактор формування національної моделі публічної політики України. Політичне життя. 2018. № 3. С. 71 – 77. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pollife_2018_3_14.pdf.

61. Чальцева О. Концепт «публічна політика» у міждисциплінарному науковому дискурсі. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2017. Вип. 7. С. 182 – 193. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Spur_2017_7_20.

62. Чальцева О. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця: ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с. URL:

http://idpnan.org.ua/files/chaltseva-o.m.-publichna-politika-_teoretichniy-vimir-i-suchasna-praktika_-_d_.pdf.

63. Шевченко О. О., Коваленко М. М. Наближення публічного управління в Україні до європейських стандартів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 28 (67). № 1. 2017. С. 27 – 32. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/7.pdf.

64. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В. Основи політології: навчальний посібник. Видавництво СНУ Ім. В.Даля, 2018. 304 с.